

ԴՐՈՇԱԿ

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՆԿԱՆ ԴԱՂՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

1902

„Droschak“
ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

ԴՐՈՇԱԿ

Ս. Գ. ԲԻՐՈՅԻ
Գ. Գ. ԼՍՄԻՆ
Adresse
RÉDACTION DU JOURNAL
L'„Droschak“
GENÈVE (Suisse)

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՂՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԴԵՒԱՃԱՆՈՒԹԻՒՆ

1894-1896 թվերին՝ տաճկական գաղանութիւնների ժամանակ իր դժբախտ հայրենիքից փախուստ տւած հայը, հանդիսառ ու դադար չէ գտնում և ոչ մի տեղ: Գրանց մեծագոյն մասը՝ թւով 40-50 հազար, դիմեց դէպի Աովկաս, կարծելով որ իրեն կ'օգնէ եղբայրակից հայը, որ իրեն կը հովանաւորէ «քրիստոնեայ» ուս կառավարութիւնը:

Բայց այդ յոյսերը չարդարացան: Նրան օգնութեան ձեռք կարկառեց միայն իր նման ազքատ ու անկար Աովկասի հայ գիւղացին: Թշուառութեան ծովը դիմաց լուռ մնացին և՛ մեր ապահով դատակարգերը: Արեւելի «քրիստոնեաների պաշտպան» ուս կառավարութիւնը խորթ մայր հանդիսացաւ դէպի ինքը ապաւինող հայ փախստականները: Փոխանակ Աովկասի այլ և այլ անկիւններում նրանց տեղաւորելու, ինչպէս դա արեւել է ուրիշ գաղթականութիւնների վերաբերմամբ նոյննման դէպքերում, կամ պահանջելու օսմանեան կառավարութիւնից, որ նա յետ ընդունէ իր հպատակներին, ուս կառավարութիւնը դիմեց բոլորովին այլ ճանապարհի:

Աովկասի կառավարչապետ իշխան Գօլիցին հրատարակեց, Նիկոլայ Բ. կայսեր ստորագրութեամբ վաւերացրած, մի կարգադրութիւն, որ վերաբերում է հայ փախստականներին: Այդ կարգադրութեամբ՝ Թիւրքիայից 1896 թւից յետոյ փախած բոլոր հայերը կամ պէտք է ընդունեն որոշ ժամանակամիջոցում ուստահպատակութիւն, կամ պէտք է վերագաննան Թիւրքիա: Հպատակութիւն ընդունողները «իրաւունք» են ստանում գրեւէ Աովկասի այլ և այլ քաղաքների «մեջաններին» շարքում, վճարել բոլոր տուրքերը, ենթարկել զինւորագրութեան բոլոր կանոններին և միևնոյն ժամանակ ոչ միայն հող չեն ստանում՝ աշխատելու համար, այլև 20 տարւայ ընթացքում զրկւում են քաղաքներից դուրս անշարժ գոյքեր գնելու իրաւունքից:

Ամիսների ընթացքում հայ գաղթականը մնացել էր շարած, չգիտէր ինչ անէր: Աովկասում նրան սպասում էր թէև գուցէ ապահով կեանք, բայց անպատւաբեր ապրուստ: Հաղարուօր տարիներ հոյ մշակող հային

բունի կերպով ուղղում են դարձնել «մեջաններ», անտուն անտեր պրօլէտերներ: Գութանի մաճը բունելու տեղ նրան առաջարկում են քաղաքի փողոցները աւելի, հարուստների ագարակներում ու գործարաններում կէս գնով աշխատել:

Անցնել միւս կողմը՝ հայրենիք, թալան-թուրանի աշխարհը — նշանակում էր ենթարկել անխուսափելի վտանգի, անորոշութեան սարսափին: Սակայն այնտեղ են նրա քոյրն ու դաւակը, այնտեղ են հայրենի տան փլատակները, սիրած դաշտերը, պապերի գերեզմանները:

Շարած մնացած էր հայ փախստականը, բայց եկաւ վճուական ըոպէն և նա շարժեց: Մեծամասնութիւնը որոշեց վերագաննալ և ապրել իր դժբախտ, բայց մայր-հողի վրայ: Նրանք ճամբայ ելան իրենց ցնցոտիների մէջ, մեծ մասը ոտով, դառն քրտինքով աշխատած կօպէկները գրպաններում: Ռուս պաշտօնեաները չտեսնեցին գաղթականներին՝ նրանց անունով մի քանի տարի առաջ հանգանակած 45 հազար ըուրքին, և նոյնիսկ արգելեցին նոր հանգանակութիւն կատարել յօգուտ հայրենիք վերագործող փախստականների: Եւ այսօր եօթ հազար հոգի՝ տղամարդ, երեխայ, կին կանգնած են ուս-թիւրքական սահմանի վրայ:

Այդ ողբերգական պայմաններում Ա. Պօլսի հայոց պատրիարքը պատասխան չի տալիս իրեն ուղղած հեռագիրներին. իսկ օսմանեան կառավարութիւնը թոյլ չի տալիս անցնել սահմանը:

Իշխան Գօլիցինի չի նօ վնի կն երը շտապեցնում են նրանց՝ իբր թէ «հոգ տանելով» տեղացի հայ ազգաբնակութեան մասին, որը եղբայրաբար բացել է իր դուռերը «փախստականների» առջև: Գաղթականները մնացել են երկու կրակի մէջ: Նկատուում են վհատութեան նշաններ: Շատանում է ուստահպատակութիւն ընդունողների թիւը, խօսում են նոյնիսկ մահմետականութիւն ընդունելու մասին...

Յանուն մարդկայնութեան գաղթականները վերջերս դիմել են Ռուսաց, Փրանսիայի և Անգլիայի կառավարութիւններին մի խնդրագրով (որը տպագրում ենք «Գրօշակի» այս համարում)՝ միջնորդել օսմանեան պետութեան առաջ, որպէս զի իրենց միջոց տրւի մտնել հայրենի երկիրը, մշակել իրենց դաշտն ու անգաստանը:

Ինչ հետևանք կ'ունենայ այս աղերսագիրը՝ ցոյց կը տայ ապագան, բայց գաղթականները տխուր գրութիւնը կ'ազատի ստիպում է մեղ մի ակնարկ ձգել մի այլ աւելի

տխուր և աւելի զազընի երևոյթի վրայ: Մեր խօսքը այն պատմական դաւաճանութեան մասին է, որը վերջին տարիների ընթացքում ուսուսումնասիրութիւնը ցոյց է տալիս դէպի հայ ժողովուրդը:

Հայերի և ուսնների յարաբերութիւնները քաղաքական նպատակով սկսել են շատ վաղուց: Շատ վաղուց է, որ օսմանեան պետութեան սահմանակից և հակառակորդ Ռուսաստանը իրեն նեցուկ էր փնտրում մահմետականութեան ծոցում ապրող քրիստոնեաներին: Շատ վաղուց է, որ մահմետական վայրենի ցեղերով շրջապատուած հողագործ-քրիստոնեայ հայերը աչք էին դարձրել դէպի ամենամօտ քրիստոնեայ ուս պետութիւնը: Բնականաբար, երկու ազգերը սկսեցին զգալ դէպի միմեանց փոխադարձ համակրութիւն. երկու ազգերի մէջ կապեց լուսնային համաձայնութիւն, որը երկար ու ձիգ տարիների ընթացքում ունեցաւ իր խոշոր հետեանքները:

Պետրոս Մեծի Ասպետան արշաւանքից սկսած Ռուսաստանի կողմից մղած բոլոր պատերազմների ժամանակ հայերը ամէն կերպ օգնում, նպաստում էին ուսներին թէ պաշարով թէ դէնքով:

Բոլոր պատերազմների վերջանալուց յետոյ մահմետականները վճէժ էին լուծում իրենց հպատակ «գետնաբերից», բոլոր պատերազմները իբրև հետեանք առաջ էին բերում հաղարաւոր հայերի գաղթելը դէպի «բարեկամ» քրիստոնեայ Ռուսաստանի սահմանները:

Այդպէս եղաւ և՛ Պետրոս Մեծի ժամանակ, երբ հաստատուեցին Մոզոտի, Ղզլար և Հիւս. Աովկասի միւս հայ գաղութները, և՛ Եկատերինա Բ.-ի ժամանակ, երբ Ղրիմի հայերը բնակեցին Դոնի ափերում, իսկ Ալախխայինը՝ Դնեստրի վրայ. նոյն էր և 1827-29 թ. ուսուսարկական և ուսուսաճկական, ինչպէս և 1853-56 թ. Ղրիմի պատերազմների ժամանակ, երբ Մաքեայ խանութեան մէջ ապրող հայերը գաղթեցին դէպի Արարատեան դաշտը, իսկ Երզրումի, Ալաշկերտի հայ ազգաբնակչութեան ստաւար մասը դիմեց դէպի Ալեքսանդրապոլ, Ախալքալաք, Գօկչա: Թափելով արիւն, թողնելով տուն ու տեղ և դիմելով գաղթականութեան՝ հայ գիւղացին ձեռք էր բերում ապահով կեանք, իր աշխատանքի համար անհրաժեշտ հող, կրօնի ազատութիւն և ազգայնութեան պահպանութեան հետ միասին, որոշ քաղաքացիական իրաւունքներ: Ռուս կառավարութիւնը իր կողմից օգտուում էր հայերի ցոյց տուած աջակցութիւնից և արագ կերպով առաջ էր խաղում դէպի արեւելք, ձեռք էր բերում ընդարձակ երկիրներ և հայերի նման խաղաղ աշխատասէր, հաւատարիմ և կուրտորապէս ընդունակ հպատակներ: Երկու կողմերն էլ փոճ էին այս դրութիւնից, երկու կողմերն էլ հասկանում և կատարում էին իրենց պատմական պարտականութիւնը: Դաշինք, դրաւոր պայման չկար մշտեղը բայց այդ լուսնային պայմանը գոյութիւն ունէր հայ-ուսական յարաբերութեան մէջ, սրբագործուած

հաղարաւոր հայ և ուս կուռղների թափած արիւնով: Դա մի մեծ պայման էր, որ բըլտում էր երկու ազգերի պատմական դերից արեւելքում, որ հասկանում, զգում էին դաշնակիցների հետ միասին և նրանց թշնամիները:

Բայց... մեր պատմական դաշնակիցները մեզ դաւաճանեցին: Դաւաճանութիւնը թէև սկսած էր դեռ ևս ներսէս V-ի օրերից, երբ, չնայած տրուած խոստումներին, «Հայկական հողերը» չստացան ոչ մի արածութիւն—բայց նա իր իսկական գոյնը ցոյց տուց միայն վերջերս

1877-78 թւի պատերազմից յետոյ, երբ հարց ծագեց Ալաշկերտից փախած գաղթականների տեղաւորելու մասին, գեներալ Քրանկինի առաջարկութեամբ և իշխան Միրսիու հաւանութեամբ, որոշեց՝ «ուսահպատակ հայերին տաճկահպատակ հայերից բաժանելու նպատակով» չբնակեցնել նոր գաղթականներին Արսի շրջանում և առհասարակ այդ նահանգում հող չտալ հայերին: Գաղթականները բաժանեցին Երևանի նահանգի այլ և այլ առանց այն էլ հողի պակասութիւն ունեցող, հայ գիւղերում, իսկ Թիւրքիայից նոր նւաճուած ընդարձակ հողերը յատկացուեցին ուսներին և յոյներին:

Դրանից յետոյ տարեց տարի միմեանց յաջորդեցին մի շարք բոլորին յայտնի խտութիւններ հայերի վերաբերմամբ. հայ ծխական դպրոցների փակումը, հայերին պետական պաշտօնների մէջ չընդունելը, ուսուսարկաներ հաստատելը գլխաւորապէս հայաբնակ շրջաններում, հայ բանւորների չընդունելը պետական երկաթուղիների և այլ ձեռնարկութիւնների մէջ, կրօնափոխութեան քարոզը, որ առաջ է մղում հայ գիւղացու համար նւիրական «հողը» տալու խոստումներով, Ռուսաստանի թշնամութիւնը Տաճկահայաստանում բարեկրթութեանը մտցնելու վերաբերմամբ և այլն և այլն:

Այս ամէնը բացատրում էր այլ և այլ քողարկուած պատճառաբանութիւններով, բայց իրօք մի նպատակ ունէր՝ իրագործել այն ծրագիրը, որ առաջարկում և պահանջում են ուս թիւն և կարճատես ազգասէրները, այսինքն, նիւթապէս և բարոյապէս թուլացնել Ռուսաստանի բոլոր ծայրերը, բոլոր ոչ-ուս ազգերը, նրանց վրայ իշխելու, նրանց ձուլելու գլխաւորութեամբ ներկայումս ուս կառավարութեան դէպի հայ գաղթականները ցոյց տուած անփայլ դիրքը այնքան ակնյայտ կերպով է պարզում այդ նպատակը, որ ոչ ոք այլևս չի կարող կասկածել զրա մասին: Եւ իսկապէս ինչով բացատրել իշխան Գօլիցինի վերաբերմունքը դէպի հայ գաղթականները:

Անշուշտ, «տանից-տեղից զուրկ», «թափառաշրջիկ» մի քանի տասնեակ հազար աշխատաւորների հասարակական «ոչ յուսալի դիրքը» չէր, որ ստիպում էր ուս պաշտօնեաներին դիմել այսօրեայ բռնած ընթացքին: Ամէն տարի, միլիոնաւոր ոտաբոքիկ քաղցած ուսներ թափառում են «ուղղափառ» պետութեան ամբողջ տարածութեան վրայ, լցնում են քաղաքների հրոտարանները և ժամանակ առ ժամանակ առաջացնում այն-

պիսի կռիւներ, կողոպուտներ և սպանութիւններ, որ շատ քիչ երկրներում են պատահում: Պարսկաստանը հարիւր հազարաւոր բանւորներ է մատակարարում ներկայումս ոչ միայն Առկասի քաղաքներին ու գիւղերին, այլև հարաւային Ռուսաստանի նաւահանգիստներին ու գործարաններին: Ռուս կառավարութիւնը դրա դէմ ոչինչ չունի և ինչու ունենայ, քանի որ չնչին վարձով պարսիկները նորանոր միլիոններ են աւելացնում գործարանատէրերի և հողատէրերի հարստութեան վրայ:

Միթէ 40 հազար հողագործ ճնշւած հայ գաղթականները աւելի «վտանգաւոր» է՞ին Առկասի «խաղաղ կեանքի» համար, քան միլիոնաւոր թափառական ռուս աշխատաւորները և անլեզու պարսիկ կուլիները:

Իհարկէ ոչ:

Անհատաւոր է և այն, որ Պօլսի ռուսաց դեսպանը անկարող եղաւ Բարձր Գոսն առաջ պնդելը որ թոյլ տրւի վերագտնալու իրենց ընտանիքների մօտ այն «փախըստականներին», որոնցից տաճիկ կառավարութիւնը եօթը տարւայ ընթացքում կանոնաւոր կերպով ստացել է բոլոր հարկերն ու տուրքերը: Նիթէ ռուս կառավարութիւնը կարողանում է հակառակ դաշնագրութիւնների ջրանցքներով անցկացնել իր մարտանաւերը. եթէ հակառակ տեղացի տլբանացիների կամքին՝ տաճիկաց զօրքի ուժով դեսպան Զինօվիօվը ուզում է հաստատել իր հիւպատոսին Ալբանիայում, միթէ կարելի՞ է հաւատաւոր որ նա անկարող եղաւ իրագործել տալ իր օրինական պահանջը գաղթականների վերաբերմամբ:

Եթէ ընդունենք անգամ, որ ռուսաց կառավարութիւնը իսկապէս չէր կարող գաղթականներին վերադարձնել տալ Տաճկաստան և նա շատ խորշում «թափառական տարրից», միթէ դժւար էր թափառական թաթարներին — որոնք ամէն տարի հազարներով քաղթում են Թիւրքիա — ազատ հողերի վրայ բնակեցնել փախստական, բայց հողագործ հայերին և ա, բայցով առաջ բերել և՛ «խաղաղութիւն» և՛ կիսով չափ լուծել հայոց հարցը:

Ահներև չէ՞ արդեօք, որ գաղթականների «անյուսալի» լինելը միայն պատրւակ է Գօլիցիներին համար:

Երբ հարկաւոր է ճնշել հայ «քաղաքացիներին», չինօվիկները արգարանում են նրանով, որ քաղաքացի հայ «բուրժուազիան» ճնշում է վրացի արնականներին, «հողագործ» աշխատասէր գիւղացիներին:

Երբ 40 հազար հողագործ, հալածական հայ «գիւղացիներ» ուզում են իրենց յատուկ արհեստով պարապել, հալալ քրտինքով աշխատել իրենց հացը, վարելով խաղաղ կեանք — նրանց ստիպում են դառնալ քաղաքացի, լցնել թափառական պրօլետարիների շարքերը:

Այս բոլոր քողարկւած, նենգ պատճառաբանութիւնները իսկական, նախամտածւած միակ նպատակն է — ոչնչացնել հայերին կամ ձուլել նրանց սլավօ-թաթար վանդաճից կաղմւած ռուս ցեղի հետ:

Բարեբախտաբար ժամանակները փոխւում են... Իրենց գործ դրած բռնի ու ապօրինի միջոցներով ռուս կառավարիչները չեն հասնի ցանկացած նպատակներին:

Ինչպէս բոլոր ազգերի, այնպէս էլ հայերի ամենամեծ ուժն ու հարստութիւնը ինքը հայ ժողովուրդն է՝ նրա աշխատասիրութիւնը, նրա մտաւոր և բարոյական բարձրութիւնը, նրա տոկունութեան ու դիմացկանութեան աստիճանը:

Իր ներքին ռուսացման քաղաքականութեան մէջ ռուս պաշտօնեաները կը հանդիպեն հայ ժողովուրդի հոգեկան բարձրութեանն ու դիմացկանութեանը. դրսում ռուս դիպլոմատները կ'ընդհարւին աւելի կըթւած, աւելի ազատասէր և աւելի ուժեղ ազգերի հետ:

Զուրկ զարգացման ազատ պայմաններից հայերը հաւանական է չտան այլ ևս փայլուն ղորապետներ, յայտնի դիտնականներ ու հասարակական գործիչներ: Անվերջ սիստեմատիկ ճնշումների տակ հայ ժողովուրդի մի մասը գուցէ վհատի հոգեպէս և ընկնի բարոյապէս, բայց, այնուամենայնիւ, հայ մասսան կը պահպանէ իր ազգային առանձնայատկութիւնները, կ'առաջադիմէ և կը մնայ — ինչպէս և առաջ — քաղաքակրթութեան աւանգարտ առաջաւոր Ասիայում:

Մեծ է Աստուծը հայ ազգի!

Սակաւահող հայ գիւղացին այս ու այն տեղ գուցէ դառնայ շատ հող ունեցող ռուսի հովիւն ու ծառան, բայց, ընդհանրապէս, հողի քանակի պակասը լրացնելու համար նա կը դիմէ աշխատանքի որակի բարձրացնելուն, կը պարապել աւելի ջանք ու հմտութիւն պահանջող ճիւղերով:

Ազգերի հարստութեան հիմքը աշխատանքն է և ոչ հողի քանակութիւնը: Հողով հարուստ, բայց աշխատանքով ցած Ռուսաստանը մնացել է աղքատ, իսկ աշխատանքով բարձր և հողով սակաւ Եւրօպան տնտեսապէս Ռուսաստանի տէրն է այսօր:

Զիններով տէրութեան ծառայութեան մէջ, հայ ինտելիգենտը կը դառնի թէև ոչ այնքան «փայլուն», բայց աւելի հաստատ, աւելի անխնայ և աւելի մաքուր մասնաւոր տեղ, հայ բանւորը մի այլ տեղ կ'աշխատէ 70 կոպէկ և սովից չի մեռնի: Նեխած, ամէն նախաձեռնութիւն մեղցնող չինօվիկական շրջանից հեռու մնալով հայերը կը լարեն իրենց անհատական ընդունակութիւնները, աւելի կենսունակ կը հանդիսանան կեանքի կռիւ ասպարիպում, աւելի կ'օգտւին մարդկութեան հետ ունեցած լայն շփումից:

Տեսնելով բռնաբարւած մարքեթի լեզուն, անվերջ հաւածանքներ դէպի իր ծնողները, պետական դպրոցում ռուսաւոր, նոյնիսկ ռուսասիւս հայ մանուկը աւելի կը սիրէ իր տառապեալ ազգը, աւելի կը զգէ նրա հալածողներին: Գայթակգութեամբ ռուսագաւանութիւն ընդունող հայ գիւղացին, ճնշման տակ կատարւած իր այս «դա»

ւաճանութեան՝ մեղքը կը քաւէ՝ սրտի խորքում աւելի սիրելով իր եղբայրակիցներին, աւելի ատելով իրեն յիղով յիբրկողներին՝:

Գաղթականների անունով ժողոված 45 հազար ռուբլով ռուսաց գանձարանը չի հարստանայ. իշխան Գօլիցինի առաջարկութեամբ հայ բարեգործական հիմնարկութիւններին արւած կարգադրութիւնը՝ չնպաստել հայ երեսօտաների կրթութեան, ինչպէս և չ'անել հանգանակութիւն յօգուտ աղքատ գաղթականների — չեն հասնի իրենց նպատակին: Հայ ծնողները կրթութիւն կըտան երեխաներին իրենց վերջին կօպէկներով, հայ հարուստները կը կրկնապատկեն իրենց առատաձեռնութիւնը, երիտասարդութիւնը խաւարի մէջ չ'ընդունելու համար: Իսկ աղքատ, հիւանդ գաղթական կանանց ու երեխաներին կ'օգնէ աղքատ հայ գեղջուկը:

Հայրենիք վերագործող հայերը կը հաստատուին հայրենի վրաստանների վրայ և կը վառեն իրենց օջախների մարած կրակը. անձարութիւնից ռուսահպատակութիւն ընդունողները կը ցրւին հայ գիւղերում, կը հաստատուին հայաբնակ քաղաքներում և իրենց տոկոն ու ազնիւ աշխատանքով կը դիմադրեն ռուս չինովիկների ցանկութեանը՝ բարոյապէս ոչնչացնել հայրենի:

Մեծ է Աստուծն Արդարութեան!

Ինչպէս անցեալում Լօբանօվ Բօստօվսկին 200 հազար հայ արիւնով ուղեց գերիշխանութիւն առաջ բերել Թիւրքիայի վրայ, բայց անսպասելի կերպով իր առջև տեսաւ մի նոր հզօր թշնամի՝ Գերմանիան, այդպէս էլ

կը լինի սպառաշունչ: Այսօր Գերմանիան, վաղը Ամերիկան, միւս օր միացած առաջագէմ պետութիւնները կը դիմադրեն ռուսաց նւաճողական ձգտումներին:

Քաղաքակիրթ աշխարհի արդիւնաբերական, առաջադիմական, մարդկայնութեան շահերը աւելի մեծ և աւելի հզօր են, քան ռուս դիպլոմատիայի նւաճման, կլանման, մարդակեր ուղղութիւնը: Այսօր թէ վաղը յետագէմ միապետական Ռուսաստանը խոնարհւելու է քաղաքակիրթ ռամկավար Արեւմտաքի առաջ, հպատակելու է նրա հրամանին՝ չդիպչել ոչ մի ազգի կեանքի, աշխատանքի և առաջագիմութեան իրաւունքին:

Այդ օրը կը դայ: Մենք ուժ կունենանք նրան սպասելու:

Մեծ է Աստուածը Հայ ազգի!

Մեծ է Աստուածն Արդարութեան!

Քսենոփոնի գար է ինչ պատմական գոյութիւն ունի հայ ժողովուրդը. այդ 25 դարերի ընթացքում նա տեսաւ շատ բռնութիւններ, կենթարկեց անվերջ չարչարանքների՝ աւելի ծանր, աւելի վայրենի: Տեսաւ այդ բոլորը, ապրեց և իր գոյութիւնը պահպանեց հայրենի հողի վրայ:

Նոյնը կը լինի և այժմ: Բոլորը կ'անցնի:

Հայ գաղթականների ստացած Ֆիդելքական և բարոյական վէրքերը կը բուժւին, կը մոռացւին հայրերի կրած դառն օրերը:

Զի մոռացի միայն ռուս բիւրօկրատիայի այսօրւայ անմարդավայել, կանխաբան վարմունքը, չի մոռացել Ռուսաստանի ցոյց տւած այս մեծ պատմական դաւաճանութիւնը:

Հ Ա Յ Գ Ա Ղ Թ Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր Ի Դ Ի Մ Ո Ւ Մ Ը Մ Ե Ծ Պ Ե Տ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր Ի Ն

Եւրօպական մի քանի լրագիրներ արդէն հրատարակեցին այն խնդիրը, որ ուղղւած է ռուս-տաճկական սահմանի վրայ ժողոված գաղթականների կողմից Ռուսաստանի, Փրանսիայի և Անգլիայի արտաքին գործերի մինիստրներին: Ահա այդ խնդիրը.

A son Excellence M. le Ministre des Affaires étrangères de la République française :

EXCELLENCE,

Nous, les Arméniens de la Turquie, sujets ottomans, forcés d'émigrer lors des grands massacres des Arméniens en 1894-1896 et réfugiés sur le sol hospitalier de la Russie, au nombre de 40 à 50,000 âmes, venons implorer par la présente requête le gouvernement de la grande Nation Française, comme nous avons déjà imploré le gouvernement de Sa Majesté l'Empereur de toutes les Russies, de vouloir bien nous porter aide et protection dans l'état affreux et insupportable, où nous nous trouvons actuellement.

Nous ne sommes pas des criminels, nous n'avons commis aucun crime, mais nous étions obligés de quitter notre pays natal poussés seulement par la misère et par la crainte des massacres.

Pendant sept années, la Russie nous a accordé hospitalité et asile, en nous procurant la possibilité de gagner notre vie et celle de nos familles laissées en Turquie. Notre reconnaissance envers Sa Majesté l'Empereur Nicolas II et la Maison russe est sans bornes. Par le produit de notre travail nous n'avons pas manqué de payer au gouverne-

նորին Պայծառափայլութեան Փրանսիական Հանրապետութեան Արտաքին Գործերի Մինիստրին

Չեմք պայծառափայլութիւն,

Մենք, Թիւրքիայի հայերս, օսմանեան հպատակ, ստիպւած լինելով գաղթել 1894-96 թ. մեծ կոտորածների ժամանակ և ապաստանել Ռուսաստանի հիւրընկալ հողի վրայ, թւով 40-50,000 հոգի, ներկայ խնդրաբար ազերստում ենք Փրանսիական Մեծ Ազգի կառավարութեանը, ինչպէս աղերսած ենք արդէն Ն. Մ. ամենայն ռուսաց կայսեր կառավարութիւնից, բարեհաճել օգնելու ու հովանաւորելու մեզ մեր ներկայ տխուր և անտանելի դրութեան մէջ:

Մենք ոճրագործներ չենք. մենք ոչ մի յանցանք չենք գործել, բայց ստիպւած էինք թողնել մեր ծննդավայրը մղւած միմիայն թշնամութիւնից և կոտորածների երկիւղից:

Եթէ տարւայ ընթացքում՝ Ռուսաստանը հիւրընկալից և անպատանեց մեզ, հարաւարութիւն ստալով աշխատել և կերակրել Տաճկաստանում թողած մեր ընտանիքներին, Մեր հրատարակաւթիւնը դէպի Ն. Մ. կայսր Նիկոլայ Բ. և նրա Տունը անսահման է: Մեր աշխատանքի արդիւնքով մենք վճարել ենք օսմանեան պետութեան լաւոր այն աւարքերն ու հարկերը, որոնք ծանրացած են կելել մեր ընտանիքների վրայ մեր բացակայութեան միջոցին:

ment ottoman tous les impôts et toutes les contributions, dont nos familles ont été chargées pendant notre absence.

Pendant le temps est arrivé de rentrer dans notre pays natal, puisque nous ne pouvons pas profiter de la proposition magnanime du gouvernement russe d'accepter la sujétion russe par la raison que nos familles restées en Turquie n'ont pas la possibilité de nous rejoindre en Russie. Et quittant les villes et villages russes, où nous étions réfugiés, nous nous sommes groupés sur la frontière russo-turque, mais le gouvernement ottoman, qui tout le temps pendant sept années, nous a reconnu comme ses sujets et nous a fait payer tous les impôts, refuse de nous laisser rentrer sur le sol natal. L'hiver s'approche et notre situation devient des plus déplorables.

Par conséquent, nous sommes obligés de recourir à la protection de la République française et implorer le gouvernement français, au nom de l'humanité de vouloir bien intercéder en notre faveur auprès du gouvernement ottoman pour nous laisser rentrer sur le sol natal, chez nos familles et laisser labourer nos champs et terres.

Les représentants et délégués des Arméniens ottomans réfugiés en Russie et groupés sur la frontière russo-turque.

Le 10/23 septembre 1902, frontière russo-turque.

(Suivent les signatures).

Սակայն, հայրենիք վերդառնալու ժամանակը հասկ է, որովհետև մենք անկարող ենք օգտուիլ ռուսաց կառավարութեան վերահան առաջարկից՝ ընդունել ռուսահայաստանութիւն, քանի որ Տաճկաստանում մնացած մեր ընտանիքները հարաւորութիւն չունին Ռուսաստան գալ եւ միանալ մեզ հետ Թողնելով Ռուսաստանի քաղաքներն ու դիւղերը, ուր ապաստանած էինք, մենք ժողովուած ենք այժմ ռուս-տաճկական սահմանի վրայ. բայց օտմանան կառավարութիւնը մերժում է մեզ ընդունել, չնայած որ եօթը տարւայ ընթացքում նա ճանաչած է եղիլ մ.դ իրրիւ իր հողասակներ եւ հարկադրած է վճարել բոլոր աուրքերը: Ձմեռը մտնելով է եւ մեր վիճակը աւելի եւս ողբալի է դառնում:

Ռուսի, մենք ստիպւած ենք՝ դիմել Ֆրանսիական հանրապետութեան հովանաւորութեանը եւ յանուն մարդկայնութեան սղերուել ֆրանսական կառավարութիւնից բարեհաճել միջամակու մեզ համար տաճիկ կառավարութեան հանդէպ, որպէս զի նա թայլ սայ մեզ վերադառնալ մեր հայրենի երկիրը, մեր ընտանիքների մօտ, թայլ սայ մեզ մշակել մեր հողերն ու դաշտերը:

Ներկայացուցիչներ ու պատգամաւորներ Թիւրքահայաստան հայերը՝ ապաստանած Ռուսաստան եւ խմբւած ռուս-թիւրքական Սահմանի վրայ:

10 | 23 սեպտ. 1902
Ռուս-տաճկական սահման

(Ստորագրութիւններ)

ՀԱՅԳՈՒԿԻ ՆՇԱՆԱՅԻ ԵՐԳԻ

Հայաստանից եկած զինուոր, Սիրական, կեանքիս հատոր, Բեզ կըսպասէի օրէ ցօր, Հողշողուն զէնքերիդ մատաղ:

Արկածալիբ կեանք-խորհրդով, Լեռներ ես անցեր շտապով, Արեգակն է այրել տապով, Սևորակ պատկերիդ մատաղ:

Կը գաս զոհերի երկրէն, Պատմէ Մոկոնքցի Եսթերէն, Խօսիր Գիսակի խօսքերէն, Սրտաշարժ խօսքերուդ մատաղ:

Ձով Սասունի հովէն կուգաս, Վանայ ծփան ծովէն կուգաս, Անդրանիկի քովէն կուգաս, Սար-ձոր ընկած գլխիդ մատաղ:

Սերոր փաշի գերեզման, Տեսել ես, իմ սիրական, Գիտել ես ողջ Հայաստան, Էգոցւայ ճամբիդ մատաղ:

Հայաստանից եկած զինուոր, Սիրական, կեանքիս հատոր, Բեզ կըսպասէի օրէ ցօր, Ապագայ յորսերուդ մատաղ:

(Յիշուհներու զԱՍՄԱՐԱՆԻՅՅ)

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ի Վ Ի Ճ Ա Կ Ը

Ն Ա Մ Ա Կ Ի Ի Զ-Գ Ի Լ Ի Ս Է Է Ն

15 յուլիս 1902

Երրորդ տարին է որ մշտական ու սովորական միաբանութենէն դուրս, անկոչ ու տարբեր միաբանութիւն մը գրաւած է մեր վանքը, որ դադարած է միմայն ուտելով, խմելով ու իր ցանկացած քէյֆը սարքելով...

Իւչ-քիլիսէի, կամ սուրբ Օհաննու վանքն ունի իր վանահայրը, որ կ'ուղարկի պատրիարքի կողմէն. վանահայրը միանգամայն Առաջնորդ է Ալաշկերտի ու Բայազէտի գաւառներու, որու կեդրոնատեղին է Ալաշկերտի Գ ա Ր ա - ք ի Լ ի ս է ն:

Երեք տարւայ ընթացքին մէջ, առաջնորդ և վանահայր Մամբրէ վարդապետը չի բարեհաճեցաւ ոչ մէկ օր գալ վանք հետաքրքրել թէ ինչե՞ր կը կատարին այստեղ, ի՞նչ կ'ընէ Օրման փաշայի ն ո Ր մ ի ա բ ա ն ու թ իւ ն ը...

Այդ նոր միաբանութիւնը բաղկացած է 40-է աւելի տաճիկ կանոնաւոր զօրքերէ, որոնք կը կառավարին հարիւրապետով ու յիսնապետով մը: Հարիւրապետը շատ քիչ անգամ ներկայ կ'ըլլայ. յիսնապետ Երբահիմ էֆ. միշտ պատրաստ է ու կը կառավարէ թէ զօրքը և թէ վանքը:

Յիսնապետ Երբահիմ էֆ. հայտեաց ու ամենակերտոտ մէկը ըլլալով, թէ ինքընքին և թէ ամբողջ զօրքին թոյլ կուտայ ուզածնին ընելու. ամէնքն ալ կ'օգտուին վանքէն, առանց փարա մը վճարելու անկողին, ուտելիքի, վառելիքի, կահ-կարասիքի համար: Վանքի սենեակներէն Յ-ը յատկացուցած են իրենց բնակութեանը, մէկը փուռ են շինած, միւսը ամբար ու այսպէս պէտք եղած յարմարութիւններ ստեղծած են իրենց հանգստութեան համար:

Միաբան-յիսնապետը ու իր հետևորդները ազատ են ամէն տեղ մտնելու, գործելու ու յանդիմանելու. եկեղեցու դուռը բաց է միշտ անոնց առջև. մինչև իսկ պատարագի ժամանակ մուտք կը գործեն եկեղեցին, և ազատ կը ծխեն, կը նստին, կը ծիծաղին. կը պտըտին այս ու այն պատկերի տակ ու սիւների առջևը, առանց կարևորութիւն տալու ժամերգութեան արարողութիւններուն. ոչ ոք չի կարող զիրենք արգիլել կամ խօսք մը ըսել. . . Կարնոյ առաջնորդ Ջաւէն վարդապետ ներկայ էր անդամ մը, երբ դժօլ ու զուռնան բերին ու անի տւին ամբողջ օր ու գիշեր. անարգելք կ'ընեն ուզածնին որ ժամանակ ալ լինի--տօն օրեր թէ պատարագի միջոցին պատրաստ է սազ ու դժօլը, պատրաստ է պարն ու քայֆը. . .

Վանքին կից է համանուն գիւղը, որ 20 տունէ կը բաղկանայ, բոլորն ալ հայ. առանձին քահանայ չունին, կը կառավարւին վանքով: Ամբողջ գիւղացիք կին ու մարդով յիսնապետ Իբրահիմ աղայի ու անոր զօրքերուն ղ ու լ ու ղ ի ն են կանգնած, անոնց ոչ մէկ խօսքը գետին չի իյնար, ամէն մէկ հրամանը առանց այլևայլութեան կը կատարուի իսկոյն: Խեղճ գիւղացիք ստիպւած են տալ ամէն ինչ որ ուզեն յիսնապետը ու իր զինւորները: Բացի աման չամանէն, անկողնէն, զօրքի հետ կը կիսեն օրւայ եփած կերակուրը. տուներէն ծուխ ելաւ թէ չէ կանգնած է օձախի կամ թոնիլի գլխին զինւորը, տեսնելու թէ ի՞նչ կայ կճուճի մէջ. նայելով տանողի խղճին կամ ամբողջ կճուճը կերթայ, կամ կէսը. օր ու գիշեր կը լրտեսեն խեղճերի տներ ու ծակեր, օձախն ու անկողին. . . Այս բոլոր հարստահարութիւններ տանելէ յետոյ, պարտաւորւած են դիւրութիւններ տալ անոնց երթեկեկութեան միջոցին, անոնց ուտեստը փոխադրել Մօսին գիւղէն չորս ժամւայ հեռավորութեան վրայ. հայ գիւղացին իր էշ, եղ, կամ ձին առաջը տւած կը կատարէ այս փոխադրութիւնը, հակառակ պարագային երբ մէկին չի յաջողի երթալ օ լ ա մ (ձրի աշխատութիւն) և կամ առարկութիւն մը ընէ, իսկոյն կ'ընդունի իրեն արժանի պատիժը. ծեծ կուտէ, տուգանքի կ'ենթարկուի, կամ կը բանտարկուի: Խեղճերը չեն կարող ետ գալ իրենց կաշին մէջ, չեն կարող դրացի դրացիի ու բարեկամ բարեկամի տուն գալ ու գնալ կ'ենթարկուին խիստ հարցաքննութեան՝ թէ ինչո՞ւ գնացիր, կամ ինչո՞ւ եկար: Պատահած հացկերոյթի ժամանակ պէտք է կանչել անպատճառ թէ յիսնապետը և թէ աչքի ընկնող զինւորները. ասկէ զատ պէտք է տանի նւէրներ՝ օղի, գառ, շաքար, հաւ, դուլպայ, անուշեղէն ևլն: Յիսնապետ ու զինւորներ իրաւունք ունին խառնելու անոնց տնային ներքին ամէն մէկ գործին. կը խառնուին և վանքի գործերուն, ջրաղացի կարգադրութիւն անոնց ձեռքն է. եկող գնացողէն տուրք մը կառնեն աղունը աղալ տալու կամ փութացնելու համար: Ամէն խնդիրներու մէջ մտնելու իսկոյն պատրաստ են, ուրկէ կը հանեն իրենց բերանը քսելու իւղը. ամբողջ օրը պարապ ու սարապ ալ միջոց չի մնար որ գործ չգնեն խեղճ գիւղացիները տանջելու, գործէ ընելու, յտար ու բեր, արի ու գնա,--»Այս ինչ մարդի հետ ինչի՞ խօսեցար, ի՞նչ գործ ունէիր, ինչի՞ գնացիր. . . դէ՛հ տուր, գնա՛ գառ մը բեր, ու՛լ բեր, գլուխ մը շաքար բեր, թող ադ ըլլայ քո ջ ա գ է ն (պարտաւորութեան)» ևլն:

Ու վերջապէս ուզածնին կ'ընեն, քիչ ծածուկն թողնեմ ու բացն ըսեմ. անցեալ տարւայ գարնան, երբ վանքի

գիւղի եղոյի 25 տարեկան հարսՕվանի կին Ալմաստը իր հօր տուն Ղարաբազարը կերթար (վանքէն 20 րոպէ հեռու) իրենց քիւրդ ծառայի հետ, իսկոյն երեք հաս զինւորներ վանքէն կը հետևին անոնց ու ճանապարհին բռնած օր ցերեկով երեքն ալ կը բռնաբարեն, որ երկար ժամանակ հիւանդ պառկած մնաց. դարձեալ միւսոյն տնէն վանքի մէջ ապրող զինւորները գիշեր մը 15 հոգով կերթան, ներս կը մտնեն ու բռնի կը տանեն եղոյի 13 տարեկան աղջիկ Անուշիւանը, որուն կը տիրանայ անմիջապէս տանապետ Տուրսունը, կը տանի իսկոյն շէխերէ մէկ քանիսի տունը ու վերջն ալ Բայազէտ. մօտ տարի մը ապրեցաւ այնտեղ ու վերջ առաւ զնաց իր հայրենիք Կարի՞ն թէ Բաբերդ. . . այս մասին եղած գանգատ ու բողոքը կառավարութեան ականջի մաղին անգամ չդպաւ:

Ա լ է ն ի (բացարձակ) ընելու հետ կը կցէին աւելի քաղցրն ալ: Իսլամի համոզումն է թէ գողցած բանը շատ քաղցր կը լինի, այդպէս ալ զինւորները ուզածնին անարգել ընելուց յետոյ, կը դիմեն քաղցր ուտելու միջոցներուն. կը գողնան ինչ որ ուզեն, առանձին կամ միացած քիւրդերու հետ, որ յանցանքը պէտք եղած ժամանակ վերջիններու վրայ ձգեն--գողացան վանքի ջրաղացէն անգամ մը 3 բեռ ցորեն, գողացան գիւղէն ուրիշ անգամ 2 ամբողջ հօր ցորեն, գողացան վանքէն 2 եզ և 1 եզ ու 2 կով ալ գիւղէն:

Այս երեք տարւայ ընթացքին վանքի մէջ ապրող զինւորները միայն 5 անգամ փոխւած են, իսկ վերջիններս վեցերորդ ամիսն է որ եկեր են: Յիսնապետ Իբրահիմ էֆ. արդէն հիմակընէ տիրացեր է Թամօ անունով որբւայրի կնոջ ու կաշխատի ամէն կերպ իրեն սեփհականացնել անկասկած և շուտով պիտի յաջողուի:

Ամէն տեղ ազատ քայֆի հարսանիք ու կերուխում ի՞նչն է պակաս. . . Վանքերը թող մնան, քաղաքից խօսիմ: Անցեալ դեկտեմբերին էր, երբ Գարա-քիլիսէի մէջ տէր Կարապետի հարս Շուշան, Ասհանի կինը կը փախցնէ տեղացի Ահմէտ աղայի տղան Շիւքրին: Գիշեր մը, երբ Վահան տուն չէր, իր քանի մը ընկերներով անոր տունը կը մտնէ ու Շուշանը բռնած կը տանի, թողով երեսի վրայ անոր երկու երեխաները. Շուշանը հազիւ 22 տարեկան կը ըլլայ:

Շուշանի հայրը, և՛օնջալեցի տէր Օհան, կը հետևէ իր աղջկան օր ու գիշեր և հազիւ կը յաջողի իր ինն տարեկան տղայի շնորհիւ գանել ու փախցնել իր աղջկան 40 օրէն յետոյ: Միջոց մը գաղտնի պահեց ու վերջ հեռացուց դէպի Կովկաս. այսպիսով ալ տէր Օհանը չ'ազատուեցաւ տանջանքէ, իսկոյն բանտ հրաւիրուեցաւ իր փեսային ու 9 տարեկան տղայի հետ: Բարեբախտաբար 15 օր հազիւ բանտ մնացին, որովհետև հարցաքննութեան միջոցին զատին ինպատկառ զնայ խօսեցաւ: Իսկոյն վէճ ծագեցաւ անոր ու գայմագամի մէջ. դայմագամը լաւ ծեծել տւաւ զատիին, քանի մը օրէն յետոյ զատին մեռաւ: Գայմագամի ճաշն ալ եփաւ. գանգատներ տեղացին ու շուտով պաշտօնանկ եղաւ, այդպէս ալ ազատուեցան անմեղ բանտարկուները: Տէր Օհանը դարձեալ չ'ազատուելով Շիւքրիի ու անոր բարեկամների սպառնալիքներէն կծիկը դրաւ, հեռացաւ իր տունէն ու օձախէն:

Ահա կը տիրէ յսուլթանական կատարեալ անդորութիւն ու խաղաղութիւն, կը տիրէ աստուածաբան Օրման փաշայի փառքի ու ադամանդէ շքանշաններու

Վարձկանի մէջ ինչպէս և այլ տեղեր քիւրդերու պատճառաւ հարիւրաւոր ընտանիքներ անբարոյականութեան մասնաւած են: Ամէն քիւրդ՝ պէկ թէ խոյամ, բռնութեամբ կը գիշերեն այն տուններ, ուր կամ այր մարդ չկայ և կամ եղածներն ալ ոչխարացած են բռնութիւններու ճնշման տակ: Հայ կիներ, համեստութեան այդ աւանդական տիպարը, չէ կարող այլևս պաշտպանել իր պատիւը, երբ աչքին առջև կը տեսնի իր ամուսինը և կամ դաւակը քիւրդի դաշոյնի սպառնալիքի տակ: Հայ գիւղացու տնտեսական դժոխային վիճակին վրայ աւելցած է իր նամուսի սրբապղծումը, և նա, նամուսի համար մեռնող այդ հայը, չէ կարող արգիլել Որո՞ գիմէ, ո՞ր բողոքէ, գայլին ճանկէն վագրի գիրկը ապաստանի: Ղերջին յուսահատական քայլին դիմելու ալ զէքը չունի, ճարելու միջոց չունի: Քանի քանի Ֆէդայական կոիւններու մէջ այդ գառան նման հայեր իրենց գիւցազնութեամբ ա՛հ ու սարսափ տարածած են զիրենք խոշտանգող դահիճներու վրայ: Քիւրդերու և թիւրքերու մէջ առած է արդէն, «Աստուած հայուն քոր տայ, եղունգ չտայ», և մեր չար բախտէն քոր շատ ունինք, բայց ոչ մեր եւրոպացիական եղբայրներ, ոչ քրիստոնիայ զթասիրա (՞) Եւրոպան մեզ գոնէ եղունգ տալու գուժ չունին:

Սեան գիւղը 60 հայ և 40 քիւրդ տներէ կը բաղկանայ, Վանէն 6 ժամ հեռի Արջակի գիւղախմբին կը պատկանի: 1896-ի դէպքերէն վերջ հոս բնակութիւն հաստատած է Միրզա աղա անունով քիւրդ մը, որ ամբողջ գիւղը իրեն գերի դարձուցած է: Ամէն մէկ տուն պարտաւոր է միշտ մէկ-մէկ մարդ տալ անոր համար աշխատելու, ինչպէս նաև մէկ-մէկ արտ վարուցանի համար, բացի դրամական տուգանքներէ և ուրիշ անթիւ օյամներէ, չնայելով որ ինք ափ մը հող չունի գիւղին մէջ: Վերջերս իր շարութիւնները ծայրայեղութեան հասած ըլլալով՝ հայեր կուզեն գաղթել և գիշեր մը իրենց սայլերը բեռնելով կը դիմեն Մակուրցիներու կողմ: Հազիւ թէ գիւղէն երեք ժամու չափ կը հեռանան, Լեմ գիւղ բնակող ԱՏմէտ խանի տղան, Թաթար, խան անոնց դէմ կելլէ և սպառնալիքի տակ կը վերագարձնէ իրենց գիւղեր: Հայեր կուզեն դիմել կառավարութեան՝ «Ծովն ինտոզ օձին կը փաթթուի» — սակայն Լամազկիցիներու պետ Հասան աղան կըստանայ անոնց գիւղը տակնուվրայ ընելը եթէ այդպիսի մի քայլ ընեն, և կը պահանջէ երեք հարիւր ոսկի վճարել Միրզա աղային, որպէս զի գիւղէն դուրս ելնէ: Ղերջինս Լամազկիցի աշիւթէն է: Գիւղացիներ շարեր մնացեր, ինչ ընելին չեն գիտեր:

Հատախի նախորդ և Գաւաշի ներկայ դայմագամը, Լուծֆի պէկ, զարգացած թիւրք մ'է, որ ոգին ի բռն կաշխատի իրեն յանձնած գաւառներու ճանապարհներու շինութեան և ինչ Բայց ի՞նչպէս, որո՞ւ ծախքով և աշխատութեամբ. — հայուն, միշտ հայուն: Հայն է որ կաշխատի իբրև մշակ, կը հայթայթէ սայլեր՝ քար հող կրելու, փայտ՝ կամուրջներ շինելու, առանց նոյնիսկ հացի մը սև փող ստանալու կառավարութենէն: ճանապարհներու վրայ ոչ մէկ թիւրք կամ քիւրդ կը տեսնեն աշխատող ամբողջ հայեր են, որոնք թողած իրենց արօրն ու գութան, զապթիկներու խարազանի հարուածներու տակ եկած են տարապարհակ աշխատութեան, շատ անգամ իրենց վերակացու զապթիկներու հացն ալ իրենք բերելով: Մանր մունր քիւրդ պէկեր աշակից են Լուծֆի պէկին և ամէն կերպով կը ջանան անոր հաճոյանը: Գաւաշի

Հիւսէին աղան ապրիլի 6-ին Գանձակ գիւղի քանի մը հայերու տուներ կը քակէ և անոնց գերանները իրենց տէրերու ուսերուն բեռններով կը բերէ Անդղ գետի վրայ շինելիք կամուրջին յասկացնելու և այսպիսով աշխարհաչաչն գայմագամին սիրտը շահելու: Ինչպէս Գաւաշի, նոյնպէս առ հասարակ Ցածկահայաստանի գաւառներու բոլոր ճանապարհներն ամէն տարի կը շինւին, կանոնաւոր և հաստատուն ճանապարհներու բաւելիք դրամէն անկի է որ կուտայ խեղճ հայ թէ թիւրք ժողովուրդը: Քաղաքներու մէջ իւրաքանչիւր արու բնակիչ պարտաւոր է 4 մշակի վարձք տալ լեցուն գնով: Իսկ գիւղերու մէջ պահանջի չափ ու սահման չկար Վանի կուսակալութիւնը տարին հազարաւոր ոսկիներ կը գանձէ, հազարաւոր գործաւորներ ձրի կաշխատցնէ, սակայն ոչ քաղաքի մէջ և ոչ գաւառները քիչ շատ կարգին մէկ ճանապարհ չէ կարելի գտնել՝ բաւ է անձրև կամ ձիւն մը, ահա ամբողջ գիծը կ'արւի և դարձեալ նոյն օլամ, նոյն աշխատութիւն և այս ամէն տարի:

Երկր թիւրք կոմսարներ՝ Ապուրլազ, Ֆէհիմ և Սիւլէյման պաշտօնանկ եղած են 4-5 ամիսներէ իվեր: Ասոնք ձերբակալուած էին քաղաքը, տան մը մէջ, ուր 4-5 հայ կիներ բերած էին հոն անբարոյական նպատակներով: Ֆէրիք Հիւսնի փաշայ խոստացած էր անոնց պաշտօնի վերակոչել տալ, եթէ յաջողին Վասպուրականի մէջ գտնուող դրսեցի յեղափոխականները ձեռք ձգել և կամ յուզումներ առաջ բերել: Այն օրէն սկսեալ ալ չեն դադարած միջոցներ ստեղծել: Անցեալներ թիւրք երիտասարդի մը կը յանձնեն նամակ մը հայերէն, տաճկերէն և ֆրանսերէն խմբագրուած և իբր թէ հայ ֆէդայիներէ գրուած Պաշգալէի միւլթեսարիֆի հասցէին: Երիտասարդը նամակը կը տանի Պաշգալէ, յայտնելով թէ ճանապարհին 5-6 ղենուած ֆէդայիներ բռնեցին զները և նամակը տ'ին իրեն միւլթեսարիֆին յանձնելու: Միւլթեսարիֆը երիտասարդը կալանաւոր կը զրկէ Վան կուսակալին: Ղերջինս երկար քննութիւններէ վերջ կը հասկնայ գործին եղելութիւնը: Կոմսարներու նպատակն էր մէկ քանի յայտնի հայեր ձերբակալել տալ և այսպիսով գործ մը տեսած ըլլալ:

Ամբողջ նահանգին մէջ յայտնի ճշմարտութիւն մը դարձած է կոմսարներու էնթրիկները, և այժմ ոչ միայն հայեր, այլև թիւրք զխաւոր պաշտօնեաներ անգամ հաւատք չեն ընծայեր անոնց: Մեղաւոր չեն անշուշտ անոնք ալ, երբ կը տեսնեն որ տիրող ըէժիմը պաշտօնի կը բարձրացնէ միայն այն անհատներն, որոնք տրամադիր են ամէն ստորնութիւններ գործելու: Իսկ առաքինի և պարտաճանաչ անձերու համար, թիւրք թէ հայ, կառավարական ամէն ճանապարհներ փակուած են:

Ն Ա Մ Ա Կ Խ Ա Ր Բ Ե Ր Դ Է Ն

31/13 օգոստոս 1902

Երթևեկութեանց խտրութիւնը կը շարունակուի, այնպէս որ, ինչպէս ասկից առաջ ալ առիթ ունեցած ենք գրելու, մէկ նահանգէն մտաւոր մէկ նահանգն անցնելու համար իսկ անլուր գժւարութիւններ կան: Բայց երկրի ժողովուրդը բաւարարութիւն չի գտներ իր հողին վրայ ուր կեանքի, պատուի, ինչքի անապահովութեան քով չօր

կային, թէ թիւրք պէկեր, կարևոր անձնաւորութիւններ կան իր ըսածները հաստատող: Կուսակալը հրամայեց որ խնդիրը պաշտօնական գոյն առնելու համար, գիւղացիները դատարան դիմեն: Գիւղացիք դատարան դիմեցին և դատը կը շարունակւի, բայց Հաճի Պէկօն իր գաղաւթաբարոյ զաւակներէն մէկ-երկուքին—որոնք գործակից են իրենց 60 տարեկան հօր—անմիջապէս ղինւորի լաթ հագցուց և ղինւորագրել տուաւ զանոնք, որպէս զի քաղաքական դատարանի իշխանութենէն ազատ մնան: Նայինք ի՞նչպէս պիտի վերջանայ այս դատը, երբ հայերուն հետ միասին կ'աշխատին Ծողէ գիւղի թիւրք պէկերն ալ:

Ամէն հայ գիւղ ալ առաւել կամ նազ Դահէմի ծակտագիրն ունի, իր մեծ կամ պզտիկ Հաճի Պէկօն երօք: Արդ, երբ հաց չի կ'ալ, երբ հարստահարութիւնը իր եզերքներէն կը յորդի ալ, երբ կառավարութիւնը փոխանակ պահպանելու ինքն ալ իր կողմէն կը հարստահարէ ի՞նչ պէտք է ընել, պէտք է անիծել ու հեռանալ այս հողէն, անպէս չէ: Բայց ահա բոլոր սահմանագծերը ամրացած, շղթայուած են և արտասահմանի անցքը արգիւրած է: Ո՛ր դիմենք, ո՛ր երթանք...

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Ա Ն Պ Է Ր
(ՄՈԿԱՅԻ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ)

Կուով ապրեց, բայց կուով չմեռաւ...
Քառասուն տարիք լրացրել էր, երբ երկար հիւանդութիւնից յետոյ, Գաղթաշէնում մեռաւ Ախպէրը:
Ախպէրը կամ Յարութիւնը բնիկ մոկացի էր: Իր հօր տոհմը գեղջկական մի համեստ ապրուստ ունեցող տներէց մէկն էր. հարի խնդիրը չէր նեղում նրանց, դրա համար

էլ ազատ էին տան տղերքը, ազատ էր Յարութիւնը, որ իր ընկերների մէջ ամենէն ճարպիկ ու կուսարարն էր ճանաչուում: Մոկաց լեռնցին հէնց փոքր ժամանակից վարժեած կոււի, մինչև մեծանալն էլ չմոռացաւ այդ արհեստը: Երբ հասակն առաւ սկսեց շարունակ կուել թշնամի քրդերի դէմ, ու միշտ յաջողուում էր նրանց նեղը ձգել: Այդ կուիներն ու զալմաղալը յառաջ էին գալիս միմիայն իւրաքանչիւրը իր յետը՝ պաշտպանելու համար, ուրիշ նպատակ չկար որ զօռ էին տալիս յանկարծ իրենց չօմախին ու խէնչալին. այդ դատարկ յետն էր, որ նրանց մէջ լեցնում էր իրար դէմ վրէժխնդրութիւն ու վառում նրանց ոգին:

Արդէն նա երիտասարդ էր ու ամուսնացած, երբ դիմեց քաղցր դժոխքին. պանդխտութեան ցուպը ձեռքն առած՝ մեկնեց դէպի Պօլիս ու Եգիպտոս, այդ տեղեր նա մնաց մի քանի տարիներ. այդ տեղերում գտնուած ժամանակ նա օգտուում է տեղական ազատ շրջաններից ու միշտ վառ է պահում իր վրէժխնդրութիւնը դէպի թըշնամի: Այդ տեղերն էր, որ անուս Յարութիւնի ականջին էր կաթում Հայաստան ու Հայրենիք անունը, նրա քաշած տառապանքը, նրան շրջապատող ու տանջող թշնամիները: Նա հասկացաւ, որ թշնամին թշնամի է՝ որտեղ որ էլ նա լինի, հասկացաւ միանգամայն որ պէտք էր կուել այդ ընդհանուր թշնամու դէմ շարունակ մինչև կ'ազատուի նրա ճանկերից Մայր Հայրենիքը: Այդ տեղ յեղափոխական ոգին արմատ ձգեց նրա սրտում:

1890 թւականին էր, որ նա թողնում է Եգիպտոս ու Պօլիս շրջանը և շտապում իր հայրենիք—Մոկաց: Մոկացում Յարութիւնը մի խանութ է բաց անում ու սկսում է առևտրով պարապել: Առևտուրը պատճառ է լինում նրան շարունակ յաճախել Վան քաղաք, ուր Յարութիւնը դիւրութիւն կ'ունենայ իր յարաբերութիւնը պահպանել յեղափոխական Արմէնական խմբակների հետ: Անցնում է երկու երեք տարի, նա կը տեսնի ուրիշ մարդոց, որ գործով ու կամքով աւելի մօտ էին իր սրտին, ուստի և համակրում ու միանում է նրանց հետ, թողնելով Արմէնականներին:

Այդ կուսակցութիւնը Դաշնակցութիւնն էր: Ախպէրը անուհետև դաշնակցական էր. 1894 և 95 թւականներին շարունակ քաղաքումն է լինում: Իր այդ երթևեկութեանց ժամանակ մի անգամ ուշանում է սովորականից դուրս. անցնում է մի քանի օր և գիւղացիք լսում ու տեսնում են, որ Ախպէրը եկել է ղինուած մի խումբ ընկերներով: Դա առաջին անգամն էր, որ Ֆեղայիների խումբը ղինուած մտնում էր Մոկաց: Առաջ էլ Յարութիւնը միշտ կուիներ էր ունեցել դրացի քրդերի հետ ու քանի քանի անգամներ էլ տեղական բանտը մտել ու դուրս եկել, միևնոյն տեսակի կուիներ էլ ունեցել էր շատ անգամ իր դրացի հայերի հետ և ծեծել ու վիրաւորել էր նրանց, բայց յեղափոխական դառնալուց յետոյ նա իր ուժերը միմիայն լարեց ընդհանուր թշնամիի թիւրք ու քրդի դէմ:

Յեղափոխական շարժումների տաք օրերն էր. Ախպէրն այլևս բաց էր թողել իր առևտուրն ու գործը, հրացանը ձեռքին գիշեր ու ցորեկ կուի մէջ էր միշտ Մոկաց, Վան ու Շաախ. առաջնորդում էր այս ու այն խմբին, ապրում անմահ Պետոյի հետ և մասնակցում նրան պատահած կուիներում: Նա ներկայ էր 96 թւականի վառում եղած դաշնակցական խմբում, որ ընդհարում

ունեցաւ բազմաթիւ զօրքերի հետ, այնտեղից դուրս եկած խուժըր կուով շարունակեց իր ճանապարհն մինչև Պարսկաստան: Ճանապարհին բռնեց Կէմի կուին, ներկայ էր Բ ո ղ ո ս ք ե ս ա ն ի նշանաւոր կուին էլ, և այսպէս շարունակ կուելով Ախպէրը հասաւ Սալմաստ և միացաւ տեղական խմբին: Սալմաստում նա վայելում էր ընկերների յարգանքը և ունէր նրանց վրայ մեծ ազդեցութիւն: Իր ունեցած բազմաթիւ համակրողների հետ արշաւանքի հարցի մէջ Ախպէրը նրա ամենամեծ հակառակորդներից մէկն եղաւ. նա և իր ընկերները չէին համոզուում արշաւանքի ծրագրին և պահանջում էին խմբով անցնել Երկրի ներս, սակայն, ընկերասիրութիւնը և դիւցիպլինը վերջոյն վեր և հակառակորդները համաձայնեցան կազմակերպութեան ընդհանուր որոշումին:

1897 թւականն էր, դաշնակցական խուժըրը բուռն ոգևորութեամբ դիմում էին դէպի Առավուլը: Ախպէրն էլ նրանց հետ էր հարիւրապետի պաշտօնով: Արշաւանքին չհամակրող Ախպէրը Առավուլի տաք կուում այնքան կրակ է կտրում, որ այլևս չի ուզում յետ նահանջել իր ընկերների հետ, ոգևորւած կանչում է նրանց ու խնդրում շարունակել ճանապարհը մինչև Վան: Բայց որոշումը մնաց անփոփոխելի և խուժըր յետ նահանջից անվասա:

Սալմաստում սկսեցին խուզարկութիւնները, կուից վերադարձողները սկսան ցրել՝ որը դիմեց իր հայրենիք, որը թագնեց կամ հեռացաւ: Այդ ժամանակն էր որ Ախպէրը զինւած մի խմբով դիմեց դէպի սահման, երկիր, բայց կոտորածը վսայ տեց, ամէն բան տակն ու վրայ եղաւ, յեղափոխականների համար սկսեց նոր շրջան: Ախպէրն էլ երկիրը մտնելու միտքը թողած, ընկերներին ցրեց և փակւած մնաց մի խուլ անկիւնում, դառնելով աւելի համեստ, բայց ոչ պակաս կարևոր գործով: Նա անդադար ընկնում էր այս ու այն կողմ, միշտ նոր նոր միջոցներ էր հնարում՝ երկրի ինքնապաշտպանութեան գործին նպաստելու համար:

Հնորհիւ իր բնական խելքի, համբերող ու տոկուն բնաւորութեան ու իր ստանձնած գործի գիտակցաբար վերաբերելուն, Ախպէրը կարողանում էր մեծ ազդեցութիւն ձեռք բերել ոչ միայն հայդուկների, այլ և իրենից անհամեմատ աւելի կրթւած ընկերների վրայ: «Ախպէր» անունն էլ աւելի քան յարմարուում էր նրան և մի տեսակ նահապետական բնաւորութիւն էր տալիս իր դիրքին:

Ախպէրը այն ուժերից էր, որոնց վիճակւած է ուրիշներին տանել իրենց յետևից՝ գիւղում լինել ունի, կուի դաշտում խմբապետ: Նրա սրտի մէջ եռող կրակը թոյլ չէր տալիս նրան գոհ լինել խաղաղ գործունէութիւնից և վերջին տարիների ընթացքում Ախպէրը միշտ դժգոհ էր, միշտ ախ էր քաշում և երազում՝ երբ է գալու այն օրը, երբ նա կը մտնի երկիր գէնքը ձեռքին, երբ կը լսէ շուրջ գնդակների վզովը, ընկերների խրատները և թշնամու աղողորմ ձայները...

Բայց իզուր... Իր ցանկացած բախտին չ'արժանացաւ Ախպէրը, իրեն վայել մահով չ'մեռաւ կարիճը:

Երկար փակւած մնալը, աննպաստ պայմանների տակ ապրելը հետոյ հետոյ թուլացրին նրա լեռնական ամուր կազմածը և մատնեցին նրան ծանր հիւանդութեան, որին դո՛հ գնաց յունիսի 25-ին չորեքշաբթի առաւօտը:

Դաշնակցութիւնը այսպիսով կորցրեց իր ամենաթանկագին կուող ուժերից մէկն էլ:

Պ Ե Տ Ր Ո Ս Ս Ե Ր Ե Մ Ճ Ե Ա Ն

(ՆԱՆՍԿԻՆ ԸՆԿԵՐՈՋ ԾԻՇՈՂՈՒԹՅԱՆՆԵՐԻՑ)

Ահա տեսնում եմ նրան՝ հայդուկի տուրակը մէջքին, Ղուխտ փամփշտամանները կապած, հրացանը ձեռին, կանգնել է Այգեաստանի Աթարաց թաղի մի երկարականի տան առաջ և խորին սառնասրտութեամբ գնդակներ է ուղարկում դիմացի վարժարանում դիրք բռնած տաճիկ թնդանօթածիգներին: Նա հանգիստ է երկիւղը չէ ցնցում նրա առնական դէմքի գծերը. նա ամբողջ էութեամբ իր դերի մէջ է և մի քայլ յետ չէ գնում, թէև համոզւած է որ ամէն մի վայրկեանը կարող է մահ բերել:

Ամբողջ վեց տարիներ են անցել այն օրից, բայց ես տեսնում եմ նրան, որովհետև նրա դէմքը դրօշմել է իմ յիշողութեան մէջ աներձանելի գծերով և ես կը նկարէի նրան, եթէ նկարիչ լինէի:

Նա չէր խօսում, նա խօսքի մարդ չէր. նա ծնւել էր հայդուկ լինելու, աճել էր՝ կուելու համար: Նա իսկական հայդուկ էր, յեղափոխական, և հայ յեղափոխականի տանջալից օրերը երբէք չկարողացան նրա բերնից տլրտունջներ թռցնել:

Յիշում եմ, երբ Արաղայի դաշտում, Խաչէն գիւղի դէղբերի մէջ ապաստանած՝ վառ երեւակայութեամբ ու բուռն ոգևորութեամբ մեր անելիք կուինների մասին էինք խօսում ու թշնամիներին հալածելով՝ մինչև Մուշ, Սասուն, նոյնիսկ Ջէթուն հասնում, Պետրոսը շուռ եկաւ դէպի մեզ և ասաց ծիծաղելով:

— Հէյ, Ջէթուն... շատ է հեռու. ես բոքիկ ոտներով այդքան տեղ գնալ չեմ կարող:

Պետրոսի ասածը մենք չհասկացանք և կարծեցինք, որ անտեղի հանաքով մեր ոգևորութիւնն է ծաղրում. բայց նա նորից ծիծաղեց և Ղուխտ ոտները մեզ մէկնեց... Աստուած իմ. բոլորովին բոքիկ, նոյնիսկ արիւննուած... Նրա սօլերը դեռ երէկ փչացած լինելով՝ դէն էր ձգել ամբողջ գիշերը, Սաղալու ժայռոտ դիրքերից մինչև Խաչէնու դէղբերը բոքիկ եկել և այդ տաժանելի ճանապարհին չէր արտասանել մի բառ, որ ցաւ կամ դժգոհութիւն արտայայտէր, մի անգամ՝ «հո՛ւ՛՛» չէր արել, այժմ էլ դեռ արհամարհում էր այն սարսափելի դրութիւնը, որ ուրիշներին գուցէ ծայրայեղ յուսահատութեան հասցնէր:

1896 թւականին մեր խմբի օրհասական ձիգերի պսակն էր նա. — իբրև ընկեր՝ պաշտելի, իբրև կուող անգնահատելի:

Հոգին... հրեշտակային ցոլքով օժտւած...

Երբ մենք չորս օրւայ կուիններից յետոյ, նստած Արտոսի սպիտակափառ գագաթին, տխուր-սրտում սուղւել էինք անթիւ մտածութիւնների անդունդը և մեր ներկայ աննախանձելի դրութիւնն էինք քննում, թէ որտեղ մնաց Ազգէնը, որին մահամեծ գրութեան մէջ կնոջ շորով փակցրինք Ըուշանց գիւղ. հնչ եղաւ Արաղանը իր խմբով. որտեղ մնաց մեր միակ ուղեցոյց Ախպէրը, այժմ առանց վախճի ո՞ր պէտք է գնանք, որպէսզի կարողանանք մեր չորս օրից իվեր սոված ստամոքսների բողբոջ լուցնել, — մինչդեռ մենք այդ տարտամ դրութեան մէջ վարանւած էինք և նոյնիսկ տրամագիր տրտնջալու, Պետրոսը մի քարի տակ նստած, սառած մատներով աչքերի բիբերն էր սրբում, որտեղից աղի կաթիլները ցրտից

բիւրեղանալով՝ գլորուում էին. նա արտասուում էր և «Խէշճ, Նիկոյ» մըմնում... նա մեր ընկերներն էր ողբում, որոնք կէս օր առաջ, իրենց քառապատկէզ գլորելուց յետոյ՝ նահատակել էին Հայոց-Չորում...
 Մի անգամ միայն տեսայ Պետրոսին իր սկզբունքին դաւաճանած, ելած սառնասրտութեան սահմանից, այդ վարագումն էր:

Վարագ... Ի՛նչեր չեն կապւած այդ անւան հետ... Ապարանջան-աղբիւրը, որ իրաւամբ կրում է այդ անունը իր վրայ, խորին թախծութեամբ գլորում էր իր կամիւնները մախմուռ-կանաչների վրայով և մենք նստած նրա ափին, մեր առւած սրտերն էինք հովաքնում այդ անմահական ջրերով: Այլ գիտէ, գուցէ արիւն կար շաղախւած այդ ջրերի հետ, գուցէ նրա հոսանքը յորդացած էր մեր հայրենիքի արիւնով... բայց նա քաղցր էր և մենք խմում էինք: Ահա այդտեղ Պետրոսը նայեց չորս կողմը, Վողբանայ այրւած տները տեսաւ, Գրիգոր-Լուսաւորչի խանձած քարերին նայեց, աչքերը յառեց գոռոզ միջնաբերդին և նրա դէմքը կծկեց, խաղաղ աչքերում կայծեր ցողացին, ձեռները սեղմելով՝ սպառնալից բռունցքներ կազմեցին և նա այլաբան զէմքով դէպի մեզ դառնալով՝ սկսեց խօսել: Անխօս տղամարդը խօսում էր. անհուն վիշտն ու վրէժի ծարաւը բաց էր արել նրա լեզուն. նա խօսում էր անպաճոյճ, հասարակ բառերով, որոնք սակայն ցոյց էին տալիս, թէ մենք ինչ գոհար ունինք ի դէմս Պետրոսի: Այդ առաջին և վերջին անգամն էր, որ նրան այլաբան, նրա լեզուն բացւած էի տեսնում:

Ծով էր Պետրոսը. նրա թողած տպաւորութիւնը մեծ է և դէպքերը միառօն արթնանում են նրան ճանաչողների յիշողութեան մէջ:

Տիգրիսի ափերին ենք. յոգնած, ջարդւած թափւել ենք բարձրաբերձ լեռան ծայրին և դողում ենք կատաղի ցրտից. կրակ անելու հնարաւորութիւն չկայ, կպատանարան չկայ. պառկում ենք միմեանց գլխի, իրար տաքացնելու՝ չի լինում. բարձրանում է սոսկալի քամին և մենք ուշաթափ դրութեան մէջ ենք ընկնում: Առաւօտեան բաց ենք անում աչքերնիս... վայ մեզ... քարացել ենք. մատնաչափ ձիւնը նստել է մեզ վրայ... անխուսափելի մահը կանգնած է դէմերինս. լցւել է տանջանքի բաժակը և արտասուքի կամիւններն ակամայից հոսում են մեր անզգայացած երեսներով... Միայն Պետրոսն է, որի դէմքը մազաչափ փոփոխութիւն չէր կրել: որի վրայ փայլում էր սովորական մեղմութիւնը: Երևի իր մտքում այն փիլիսոփայութիւնն էր անում, որ այդպէս էլ պէտք է լինէր. ինչ որ լինելու է պէտք է լինի, ուստի և դժգոհելու ոչ մի պատճառ չկայ:

Շարունակել... Չէ՛, անկարելի է. կան գեղեցկութիւններ, որոնց անկարելի է թղթի վրայ դնել, այլ պէտք է զգալ միայն: Պետրոսը առատօրէն շնորհած էր այդ գեղեցկութիւններով:

Անցան վեց երկար տարիներ, որոնց միջոցին Պետրոսը քայլեց անյողաղդ իր ընտրած ճանապարհով, մինչև որ արժանացաւ հերոսական մահին *).

*) Ինչպէս յայտնի է, Սերնմանս կախեց 1901-ի ղնկտմ-բերին Արիմաուպոլսում:

ՌՈՒՍԱՆԻԱՅԻ ՀՐԷԱՆԵՐԸ ԵՒ ԱՍԵՐԻԿԱՆ

Բերլինի դաշնագիրը նորից դրաւեց բոլորի ուշադրութիւնը իր վրայ և այն էլ մի երկրից, որտեղից այդ բոլորովին չէր սպասուում:

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների արտաքին գործերի մինիստր պ. Հէ Բերլինի դաշնագիրը ստորագրող պետութիւններին ուղարկած է մի յայտագիր Ռուսաստանի հրէաների վիճակի մասին: Յայտագրի մէջ մինստր Հէ յիշում է այն բոլոր ճնշումները, որոնց ենթակայ են հրէաները Ռուսաստանում: Համարելով հրէաներին «օտարականներ» — չնայած որ Ռուսաստանում նրանք ապրում են հարիւրաւոր տարիներ — Բուքարէշտի քաղաքագէտները հալածում են այս ազգը. նրանց արգելւած է մտնել տէրութեան ծառայութեան մէջ, վարել ազատ պաշտօններ՝ փաստաբանական, դեղագործական և այլն: Հրէաները չեն կարող լինել հողի սեփականատէրեր, ծառայել մեծ թւով իբրև բանւորներ գիւղական կաւածքներում, և նոյնիսկ իրաւունք չունին մշտապէս ապրել գիւղերում: Գարոց յաճախող հրէայ երեսաների թիւը սահմանափակւած է 5/10-ով և նրանք ենթակայ են յատուկ դպրոցական տուրքի, չնայած որ կրթութիւնը Ռուսաստանում ձրի է...
 Շնորհիւ «Հակահրէական միութեան», որի անդամ են համարեա բոլոր յայտնի քաղաքական գործիչները, հրէաների դէմ գործածած բացառիկ կանոնները քանի դնում աւելի խստանում են և հրէաներին ուրիշ էլք չի մնացել, եթէ ոչ թողնել իրենց մայր երկիրը և գաղթել դէպի ազատ, նոր աշխարհը:

Ռուսաստանից գաղթող հրէաների հետ միասին Ռուսաստանի հրէաները ողողում են Նիւ-Եօրքի ու այլ մեծ քաղաքների բանւորական թաղերը, պարբրտ հող են հանդիսանում այլևայլ վարակիչ հիւանդութիւնների համար, իջեցնում են ամերիկական բանւորի վարձի չափը, ինչպէս և նրա զարգացման, բարկեցումից անստիճանը:

Ահա այս վերջին պատճառաբանութիւնը պատրակ բռնելով Ամերիկայի Հանրապետութիւնը անում է իր դիմումը. նա մատնանիչ է անում Բերլինի դաշնագրի 44-րդ յօդուածի խմատի վրայ, որով Ռուսաստանի բոլոր բնակիչները վայելելու են հաւասար իրաւունքներ, առանց կրօնի խտրութեան և հրաւիրում է Բերլինի դաշնագիրը ստորագրող պետութիւնների ուշադրութիւնը Ռուսաստանում տեղի ունեցող տխուր երևոյթի վրայ:

Չմասնակցելով Բերլինի դաշնագրի ստորագրութեան և չունենալով իրաւունք զբաղել այդ դաշնագրի 44-րդ յօդուածի իրագործումով, Միացեալ Նահանգները, սակայն, ոչ միայն յանուն օրինականութեան, այլ և մարդկայնութեան, բողոքում են այն ճնշումների դէմ, որոնց ենթակայ են հրէաները Ռուսաստանում:

Միացեալ Նահանգների դիմումից յետոյ, նոյն իմաստով դիմում արած է մեծ պետութիւններին նաև Անգլիան, որը առաջարկում է նրանց միասին ձեռք առնել հարկ եղած միջոցները:

Եւրոպայի հակահրէական թերթերը հակառակ են Ամերիկայի միջամտութեան. նրանց մի մասը դէմ է Ամերիկայի միջամտութեան եւրոպական գործերում առհասարակ, միւսը մատնանիչ է անում թէ ինչու Ամերիկան

Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Կ Ա Ն Տ Ե Ս Ո Ի Թ Ի Ի Ն

ՅՈՒՁՈՒՄՆԵՐ ՄԱԿԵԴՕՆԻԱՅՈՒՄ

Լուրերը ծանր են Մակեդոնիայից, այնքան ծանր, որ կարծէք ընդհանուր բռնկման նախընթաց օրն է... գըր-գըրուումը քրիստոնեայ ազգաբնակութեան մէջ հասել է, կարծէք, իր գագաթնակէտին: Ապստամբական բաղմամբիւ խմբեր երևան են եկել երկրի հիւսիսային ու հարաւային կողմերում և ժողովրդին դէպի զէնք են կոչում: Շարժման ղեկավարներն են՝ բուն մակեդոնացի գործիչ Դելչեվ և բոլգարական գնդապետ Եանկով, ի ծնէ մակեդոնացի, փայլուն ճարտասան և արտակարգ կորովի տէր մի մարդ: Իր բազմաթիւ մարտիկ ընկերներով ամիսների ընթացքում նա արշաւանքներ է գործում Ռօդօպօ լեռների և Ռիբօ Դաղի հարաւային լանջերի վրայ և քանի քանի անգամ արդէն արիւնոտ ընդհարումներ է ունեցել Թիւրքաց զօրքի հետ: Ազգաբնակութիւնը պատսպարում ու աջակցում է նրան, իսկ ուր նա մերժում է այդ աջակցութիւնը, Լանկովը այնտեղ դիմում է սպառնալիքի և ձեռք բերում իր կամեցածը:

Դժբախտաբար, ապստամբութեան չեն մասնակցում մակեդոնական յեղափոխական բոլոր կազմակերպութիւնները. բացի այդ, Սերբիան և Յունաստանը շարունակում են թշնամաբար վերաբերել ցեղակից ազգի ազատագրական շարժման:

Մակեդոնիայի խռովութիւնները լուրջ բնոյթ ունին այս անգամ և ամէն տեղ զբաղեցնում են մամուլը: Յեղափոխականները այս անգամ թերևս աւելի մեծ յոյս ունին եւրոպական միջամտութիւն առաջ բերելու:

Սակայն Բերլինի դաշնագիրը ստորագրողներից ոչ մէկը առայժմ ձայն ծագուն չէ հանում:

Դժբախտ երկիրը մի անգամ ևս կը յանձնէ իր սև ճակատագրին: Սուարացած և կենտրոնացած տաճիկ ղօրքերը հրդեհի ու կողոպուտի կը մատնեն անպաշտպան գիւղերը, մակեդոնական ֆէդայիների «չէթաները» կրկին կ'ընկճեն անհաւասար, թէև հերոսական պայքարի մէջ: Դարձեալ կը հնչէ կարմիր տէնօրի փողը Մակեդոնիայի ամբողջ տարածութեան վրայ. «աւազակները» խուճախումը կը բռնուին, կերթան դէպի աքսոր կամ դէպի կախաղան և ձմրան սառնամանիքներին գերեզմանային լուութիւնը կը թագաւորէ այդ բազմատանջ երկրում... Փոյթ չէ. նրանք գիտեն — ազատութեան առաջամարտիկները — որ մեծ գործը մեծ զոհողութիւն է պահանջում, գիտեն, որ դեռ շատ անգամ և աւելի ծանր հարաւանքներ պիտի կրեն, բայց և գիտեն նրանք, որ ուրիշ ձամբայ չկայ, որ սրով ու կրակով է միայն, որ պիտի աջողին վաղ թէ ուշ խորտակել *status quo*-ի անարգ դաւանանքը և ձեռք բերել ազատ մարդու, ազատ քաղաքացու իրենց իրաւունքները:

Ա Լ Բ Ա Ն Ա Կ Ա Ն Դ Է Պ Ք Ե Ր Ը

Դրութիւնը ծանր է Ալբանիայում և Հին-Սերբիայում: Մի կողմից մահաբեր ալբանները շարունակում են իրենց վայրագութիւնները: Նրանք անդադար ներս են արշաւում այդ քրիստոնիայ նահանգը և ամէն անգամ կոտորած ու աւերումներ են թողնում իրենց ետևից:

Եւրոպական Թիւրքիայի քրդերն են արնառանները: Սուրթանի կառավարութիւնը այդ արիւնըռուշտ վայրենիներին ևս սիրաշահում ու քաջալերում է. ալբանացի աւազակապետները փոխանակ պատժելու իրենց սխրագործութիւնների համար՝ կանչում են Երզրզը և բարձր պաշտօնների են արժանանում:

Միւս կողմից ազգային ինքնաձանաչութիւնը օրէցօր զարգանում է ալբանացիների մէջ: Նրանց ցեղապետները և ղեկավարները հակառակում են դրսի միջամտութիւններին: Դրանցից ամենաուժեղը, Բօլլտենացը իր հաղաւոր համակրողների հետ բանակ է դրել Մետրօպիցայի մօտ և արգելում է ոռուսաց հիւպատոսի այնտեղ հաստատելուն, մի բան, որ ալբանացիների կարծիքով նպատակ ունի քաջալերելու սերբերի պրօպագանտը Հին Սերբիայում: Միացած Դիակովայի, Իպէկի և Նօլի Բազարի (Հին-Սերբիա) իրենց ցեղակիցների հետ և հաւանականաբար խրախուսած սուլթանի կառավարութիւնից, Իտալիայից և Աւստրիայից, նրանք վճռել են զէնքի ուժով ընդգրկմանը ոռուս հիւպատոսի հաստատելուն...:

Սերբիայի ամբողջ լրագրութիւնը աղաղակում է արնառանների գաղանթութիւնների դէմ: Ալբանացիները իրենց կողմից բողոքում են օտարների միջամտութեան դէմ իրենց ներքին գործերում:

Բերլինի դաշնագիրը ստորագրողները այս դէպքում ևս լուռ ու մուռը են մնում: *Status quo*-ն ամէնից առաջ... Մարդասիրութիւնը գեղեցիկ խօսք է, բայց դժբախտաբար «ազգայնութիւնը» ևս իր իրաւունքներն ունի, — ստում է Աւստրիական մի թերթ... Աւստրիան և Ռուսաստանը երդւել են կանգուն պահել իր երկրի վիճակը Բալկաններում — ինչ որ էլ լինի:

Սակայն անցքերի տրամաբանութիւնը աւելի ուժեղ է, քան ամենահզօր զինակցութիւնները: Ինչպէս որ Յունաստանը ի տօս Կրէտէի անվերջ նահատակութեան համբերութիւնը հատած իվերոյ ձայնակցեց իր մորթւող եղբայրների յուսահատ հաւարին, այնպէս էլ մի գեղեցիկ օր Սերբիան գորհ պիտի տայ իր ցեղակիցներին տանջող կառավարութեան դէմ և իր հովանաւորութեան տակ պիտի առնէ ստրկացած Հին-Սերբիան:

ԲՈՒԳԱՐԻԱՅԻ ԱԶԱՏՄԱՆ 25-ԱՄԵԱԿԸ

Տօն է Շիպկայում. բոլգար ազգի ներկայացուցիչները ցարի յատուկ պատգամաւորների հետ հանդիսաւոր բաժակաձառնրով յիշատակում են պատմական այն օրը, երբ ոռուս ու բուլգար մարտիկները մղեցին տաճկի դէմ հերոսական և վճռական ճակատամարտը:

Բոլգարիայի ազատութեան 25-ամեակն է տօնւում...:

Մի ամբողջ սերունդ է աշխարհ եկել այն յիշատակելի օրերից իվեր և այն պանծալի, կուռղ սերնդից սակաւութիւ ներկայացուցիչներ միայն մնում են կենդանի և մասնակից են այսօր տօնախմբութիւններին: Հոսում է շամպայնը և խանդավառ ներբողներ են արտասանում ընկած հերոսների հասցէին: Յուզում է Բօլգար աշխարհը և երաստագիտութեան զգացումով լի օրհնում է ազատարար կայսրի, Ալէքսանդր II-ի անջնջելի յիշատակը:

Ռուսաստանի մասնակցութիւնը ազատութեան այդ տօներին... կարծես ակամայ է, բունազօրիկ...:

Այլ բան էր երազում ցարի կառավարութիւնը, — այլ բան կատարեց: Նա երազում էր իր «Տոբանաւորութեան» ենթարկած՝ կիսանկախ մի Բօլշարիա, բայց վերջինս ազատելուց յետոյ՝ շատ շուտ թօթափեց այդ ատրտակալի խնամակալութիւնը: Եղան մինչև իսկ վայրկեաններ, երբ Ստամբուլի օրերում ռուսական արիւնով վերածնւած բոլշարը «սպերախտաբար» երես էր դարձնում իր ազատողից և նոյնիսկ անհաշտ կռիւ էր յայտարարում նրան:

Բռնազբօսիկ է ցարի կառավարութեան մասնակցութիւնը և այն պատճառով, որ Ռուսաստանում վաղուց արդէն շոգիացել են ազատական այն աւանդութիւնները, որոնք Ալէքսանդր I-ի թագաւորութեան պարծանքն են կազմում և որոնց պարտ է կիսալուսնի շղթայից ազատւած համայն սլավոնականութիւնը:

Կայ և ուրիշ հանգամանք: Դա «խաղաղութեան» և միջազգային փափկանկատութեան մտահոգութիւնն է: Ռուսաստանը ամէն միջոց ձեռք է առնում, որ Շիպկայի սոճերին մասնակցելով՝ չքաջալերէ մակեդոնական յեղափոխականներին, կամ չվերաւորէ սուլթանի վեհապետական զգացումները: Այդ նկատուած է որ ցարի ներկայացուցիչ՝ մեծ իշխան Նիկոլայ Նիկոլայեւիչ սոնախըմբութիւններից անմիջապէս յետոյ ուղևորւում է Պոլս: Արդիւ Համիդի ձեռքը սեղմելու:

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ Ի Տ Ե Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

* * *

Ինչպէս յայտնի է, Փրանսիական պարլամենտի պահանջական կուսակցութեանը պատկանող երկու ծանօթ անձնաւորութիւններ՝ Դընի Կօշէն և Կօսա դը Մեօն հրաժարեցին Բրիւսէլի համաժողովին մասնակցելուց՝ յայտարարելով, որ թէև միանգամայն համակրող են հայկական դատի, բայց չեն կարող խորհրդակցութեան մէջ մտնել այնպիսի Փրանսիացիների հետ (Ժօռէս, Պրէսանսէ և այլն), որոնք իրենց հայրենիքի մէջ քաջալերում են Կօմբի ճնշող ու հալածող քաղաքականութիւնը:

Պիէռ Կիառ հրատարակեց *Européens* թերթի մէջ իր պատասխանը երկու պահանջական շէֆերին, ցոյց տուեց նրանց պատճառաբանութեան բոլոր անհիթեթութիւնը, յիշեցրեց, որ Դրէյֆուսի դատի միջոցին Պրէսանսէ, Ժօռէս և ուրիշները շարունակ ցեխոտուում, ամբաստանում էին պահանջականների կողմից, այնուամենայնիւ այդ հանգամանքը չէր արգելում նոյն Պրէսանսէին՝ հայկական խնդրի առթիւ դիմել ամէն անգամ Դընի Կօշէնին ու իր ընկերներին, համերաշխ դիմումներ անել արտաքին գործերի մինիստրին և այլն:

Այժմ ուրախութեամբ արձանագրում ենք մի ուրիշ Փրանսիացի պահանջականի, նշանաւոր Ա ն ա տ օ Լ Լ ը Ռ ու ա Բ օ Լ ի օ յ ի հայեացքները՝ Բրիւսէլի կօնգրէսի մասին՝ որոնք արտայայտւած են մի ընդարձակ նամակով, նոյն *Européens*-ի մէջ:

Ահա այդ նամակը.
Պարոն Տնօրէն,

Թերեւս շատ ուշ է արդէն խօսել այժմ Բրիւսէլի հայասէր կօնգրէսի մասին, որի արձանագրութիւնը *Européens*-ի էջերում խիստ հետաքրքրեց և խորապէս յուզեց Նա շատ ցաւեցի, որ անկարող կղայ մասնակցել և ձեր պաշտպանած ազնիւ դատին լսելու նախ իմ հին հակաութեան համեմատ սուրբը: Իմ ցաւը աւելի ևս

աստուկայաւ, երբ ձեր և «Պրօ Արմէնիա»-ի նրատարակած նամակներից իմացայ, որ մեր մի կարգ հայրենակիցների բացակայութիւնը պայմանաւորուել է, դէժ մասամբ, քաղաքական ու կրօնական այն ստորաձայնութիւններով, որ նրանք ունին կօնգրէսի նախաձեռնողների հետ Իրողութիւնը թուով է ինձ չարազանց վշտառիկ: Մրանսիայի համար աւելի, քան մեր բարեկամ հայերի համար:

Ես ևս—թաղցնելու կարիք չունիմ—լուրջ ու մտածւած ստորաձայնութեան մէջ եմ այն ակամաւոր մարդկանց հետ, որոնց պատկանում է Բրիւսէլի կօնգրէսի նախաձեռնութիւնը, ինչպէս և նրանց հետ, որոնք վարում են «Պրօ Արմէնիան»... Բայց դա չի կարող արգելել ինձ՝ յարգել քաղաքական հակառակորդներին, որոնք ներսում կամ դրսում պաշտպանում են իրաւունքի և սպասում իրան դատը: Ընդհանրապէս ինչ վերաբերում է ինձ, ևս կարծում եմ, որ այդպիսի դիպուածներից պէտք է օտարել ինձ թկտտութեամբ և որ քանի մեծ ու տրամադրիթ լինեն մեր կրօնական, քաղաքական ու նոյնիսկ սոցիալական ստորաձայնութիւնները, այնքան մենք աւելի պիտի ուրխամանք, կրք տեսնում ենք մեր առջև ընդհանուր մի հող, ուր կարող ենք բոլորս գործել մէկանիւ յօրուտ արդարութեան և ազատութեան:

Այդպիսի ընդհանուր գործողութիւնից չա՛հ կայ թէ մրանսիայի համար, թէ սովորաբար թեան ու մարդկայնութեան համար... Եւ եթէ այդ անսակ մի գործողութիւն, աւա՛ղ, շատ դժւար է ներսում, նա պիտի դիւրին լինի, կրք պէտք է պաշտպանել մարդկայնութեան շահերը դրսում՝ հանդէպ այնքան արդար մի դատի, որպիսին է հայերի կամ մակեդոնացիների դատը:

Այդպիսի դիպուածում մեր բոլորիս պարտքն է միացնել մեր շահերը պաշտպանելու հարստահարածներին, որոնք դաշնադրիւններով դրւած են մեր հովանաւորութեան տակ:

Պէտք է անդադար կրկնել Պիէռ Կիառի և Բրիւսէլի կօնգրէսի գրգիշների հետ, որ մրանսիան ու Եւրօպան Բերլինի վեհաժողովում ստանձնել են հանդիսաւոր կերպով ստիպողական պարտաւորութիւններ հայերի և մակեդոնացիների վերաբերմամբ... Մեր լիազօր ներկայացուցիչները բերանով 1878 ին Բերլինում մենք երաջխաւոր ենք կանխել հայերի և մակեդոնացիների ապահովութեան համար... Եւրօպան իրաւունք չունի հրաժարել իր պարտաւորութիւններից նախ քան նրանց իկատար ստելը:

Սոսկ մարդասիրական պարտաւորութիւնն չէ՛ր դա. որ մենք ունենք կրկնապէս ուրիշ հարստահարածների նկատմամբ, այլ, եթէ կարող եմ այսպէս ասել, դա մի տեսակ իրաւաբանական պարտաւորութիւն է, քանի որ եւրօպական պետութիւնները դիտակցաբար և ամուսնահանդիսաւոր ձեւերով ստանձնել են այն...

Մենք էլ իրաւունք չունենք ձանձրանալ կամ վհատիլ Պիաի անդադրում աշխատինք արթնցնելու անսարկերմորի եւանդը, կամ լաւ է ասել, նրանց քնած խիղճը: Եւ դա մի գործ է, որ միանգամայն համաձայն է մրանսիայի հանձարի և պատմական առաքելութեան հետ, այնպէս որ բոլոր Փրանսիացիք մրցելով կարող են աշխատել նրա համար—թէ նրանք, որոնք կապւած են անցեալի մեծ Բրիտանիական սուսնդութեան հետ և թէ նրանք, որոնք իրենց համար պատիւ են համարում՝ ներշնչել Յեղափոխութեան ոգով:

Մրանսիան արեւելքի այդ հարստահարածների դիմաց կարող է այդպիսով վերստին դանել իր բարոյական միտութիւնը մի վեհանձն գաղափարակցութեան մէջ ի նոյառու Նըլլզզի բնականութեան զօների: Ըստ իս, դա մի աւելորդ պատճառ է՝ որ բոլոր եւրօպացիք աւանց խորուրդ են կրօնի ու կուսակցութեան՝ ձեռնարկել միանուպ պրօպագանդի՝ ինպատ մի դատի, որը կարող է սողորել ամենքիս հուստար եւանդով: Իսկ մենք միայն չնորհակալ պիտի լինենք այդ հալածական ժողովուրդներից, որոնք մեր ներքին հակառակութիւնների միջոցին հնարաւորութիւն են տալիս մեզ իրարու սերձհնալու յանուն մի գործի, որ ամենամեծն է և ամենատարբը...

Լ Ո Ւ Ր Ե Ր

Պարսկա-տաճկական սահմանագրի մեջ գրում են.
Տաճիկ կառավարութիւնը բացէ իրաց մերժել է [ծոյլ
տալ գաղթականներին անցնել տաճկաց սահմանը:

Բագրևանդ դաւաճի Խաստուր գիւղացի Խ ա չ ա -
տ ու ը Ր Վ ա Ր Ժ ա պ ե տ Տ Է Ր-Ա ս տ ա ծ ա տ ու ը -
ր ե ա ն և Բ ու լ ա ն ը ի ն գ աւ ա ճ ի Կ ո ղ բ գ իւ ղ ա ջ ի Ա և ե տ ի ս
Տ Է Ր-Ս ա Ր Գ ս ե ա ն ս ու լ լ թ ա ն ի Հ ռ ա մ ա ն ո Վ կ ա խ ա ծ և ն
Բ ա յ ա զ Է տ ի մ է չ ս ե պ տ ե մ բ ե Ր ի 23-ին: Ա յ ս ե ի կ ու ն ա չ ա -
տ ա ի ն ե ը ը բ ա ն տ ա Ր կ ա ծ է ի ն Խ ա ս տ ու ը Ր ի կ ու ի պ ա տ Ճ ա ո ղ Վ
Խ ա չ ա տ ու ը Ր վ ա Ր Ժ ա պ ե տ ը ի Ր ը և պ ա տ ս պ ա Ր ո ղ խ մ ի ի տ ա յ -
ն ե Ր ի ն, ի ս կ Ա և ե տ ի ը ը ի Ր ը կ կ ու ո ղ Հ ա յ Գ ու կ:

Ն Ի Ի Ր Ա Տ Ի Ո Ի Թ Ի Ի Ն

ԱՐԵՒՍՏԵԱՆ ԲԻՒՐՈՆ ստացած է՝

ԱԳԱՌԱՅԻՑ օր Ն.-ի միջոցաւ 56 Ֆրանք, ՓիճրՈւրԳԻՑ Մ.
Ի շ լ ս. (գրքերի հաշիւ) 26 Ֆր., ԼՕՆԴՕՆԻՑ ԲՅՈՒՆԻՑ 61 Ֆր.,
ԲԵՐԼԻՆԻ «ՄՅՆԷԿԻՆԷ»-ից 25 Ֆր., ՎԻՆՆՆԱՅԻ «ԱՆՂԱՆՆԻԿ» խմբից
Ուն 10 Ֆր., Եթովպացի 25 Ֆր., Անիւծ յաղթողի ծաւան 20
Ֆրանք: Գումար 218 Ֆրանք:

ԱՆԵՔԱՆԳԻՐՈՅ ԿՈՒՒՄԵՆՆԻ

Արշախր 5 դահեկան, Կարո 12, Եանթ 20, Ծնտո 20, Սաֆօ
20, Արծիւ 10, Եմաւոն 15, վիճակ. ապառիկ 2 տուն գանձ. 10,
Մ. 200, Ուն 20, Եապիկազործան 20, Վ. Ազիզ 40, Չինաւնշան
5, Սարսափ 5, Մեղու 100, Նշիկ Երեց 10, Ժամազործ Մարկոս
10, Եմաւոն կրկին 100, Բ. Գարսիէօզան 5, Երիկար 100, Կար
10, Ժաղիկ 50, Ժ. Մ. 20, Հ. Տ. 10, Մ. Մարկոսեան 5, Էլէկ-
արիկ 10, Ռ. Ստեփանեան 10, Յ. Մ. Մ. 40, Բ. Կուտ. 10, Ա.
Գ. 10, Վահրաւ Սպահնուի 50, Ս. Մ. 50, Ուն մի Դոսոսէն 10,
Ուն 195, Թիւ 16 97. 50, Ս. Ա. 10, Թ. 40, Մ. Ն. 40, Մա-
նուկ 100, Տանալիա 20, Գնթունի 40, Կրակ 40, Մօսիսի հրա-
ցան 500, Ա. Գ. 20, Մաքիմա 20, Գարբիէլ 25, Մի ուն-Երիկու
անձ 5, Ազատիկ 50, Խոնարհ քահանայ մը 40, Օրինասէր 97. 50,
Խեմթ 10, Ռ. Պողոսեան 5, Անճուէր վարդապետ 25, Երիցուկ
25, Հայկանուշ 77, X. 40, Գ. Գուլթուճեան 100, Միհրդատ 10,
Սարաֆ 10, Հաւիկան 10, Ուն տիկին 40, Ուն 10, Ուն 80,
Ուն 10, Ն. Մ. 40, Ս. Ն. 30, Սուրճ 5, Թօրոս Աղբար 97. 50,
Յակոբ Յակոբեան 10, Ալտուլ 20, Ուն 97. 50, Վասուլուրկան
10, Անանուն 20, Ուն 20, Ուն 10, Ուն 5, Տաւաթի ծեռամբ
Ուն 97. 50, Հայ 5, Գրիշ 5, Դանակ 5, Մուրճ 10, Կիտէն Կէլէն 10,
Գօշան 2, Չմեկ 5, Աշիսէլ 5, Թրդանօթ 5, Ն. Խանճեան 20,
Ոչխար 97. 50, Կիլիկեցի ուն 30, Հայկ Ե. 40, Երւանդ ժաղի-
կեան 20, Մուշեղ Տէր Ղևնդեան 5, Ուն 5, Ուն 10, Սահակ
Բէմաճեան 30, Ուն 10, Բ. Համբարձումեան 10, Եաքար Գէորգ
10, Ուն 50, ԳԱՀԻՐԷՆՆԻ օր. վեհանուշ 30, Կայակ Օճաննէս
60, Պարոյր 20, Վահրանի 20, Ժնունդ 20, Ուն 20, Բ. Փափագօֆ
50, Գ. Ա. 30, Ծլվելիկ 10, Ա. Տաշատուրեան 20, Կօմիկ 30,
Ս. Նշան 15, Վարպետ 48. 75, Ա. Գ. 10, Արձաթ 30, Գ. Հա-
պէշ 10, Խաղաղոցի 20, Լուցիկ 15, Լոյս 20, Կրակոտ 25, Մ.
Իշէմէճեան 10, Ն. Ե. 20, Յովհաննէս 10, Վեհ Միհրջապուշ
10, Միքայէլ Կ. վարդանեան 97. 50, Յակոբ Բէհեզեան 77,
Գէորգ Նազրեան 20, Պէյն Սուրենի Էվէրէկցի կօշկակար ազ-
գայիններէ 104, Միսիսիլի Վահէ Մօսիս 49, Երկրագործ 97. 50,
Կիլիկիս 20, Մ. Միհրճեանեան 97. 50, Սէլիմ Խանճեան 30, Ժիս-
վաճառ 20, Հայկուհի 10, Աստղիկ 20, Արմենակ հրացանակիր 20:
Համագումար 4902 դահեկան ողջ եղիւտ. եւ 10 փարս:

ՊԱՐՍԿԱՑԱՆՆԻ

ԳԵՏԱՓԻ ԿՈՒՄԵՆՆԻ մի խնջոյքից, յուլիս 1902.—Սուրբ 30 դո., Ա.
Պ. 10, Հրացան 50, Նորաշէն 50, Զարդանաշէն 100, Բ. Դ. Զ. 50, Մի
ոն 4, Տ. Պ., Վէրք, Ն. Ս. Մարտ, Ն., Ե., Լ. Մ., տիկին Վ.
Թ. Բ., տիկին Թ. Ա. 10-նական, Ապան, Ոստայն, Մուրճ, Գա-
զիկ, Ա. Դ. Ա., Գ. Պ., 20-ական, օրհորոյնք Ե., Վ., Հ., Դ.-եանց,
Ե. մէկ-ական, օր. Ե. 2, տիկին Մ. Մ. 5, օր. Ժ. Ս. 5, Ա.
Պ. 11, տիկին Պ. 23, Բ. Բաղոտ 2: Գումար 537 դոան:

ՐՈՒՄԱՆԻԱՎ

ԴԱՆՈՒՐ Ննթակօմիտէն՝ յուլիս-օգոստ.-ին հանգանակած.
ՍՈՒՂԻՆԱՅԻ «Չինասէր» խ. 83 Ֆրանք, Սնորդ-Աղբար խ.
63, Սնոր-Գարսի խ. 40, Սեհալու խ. 33, Սարթոն խ. 20, Վա-
րագ խ. 56, Վարկին 41, Հագուլ խ. 60, Ֆէլդայի խ. 50,
Պարոյր 5, Վառոն 5, ՕՏ.-ի յնդարկատար խ. 39 (15 ուրբի),
Սուլիմայի բարեկերներէ Նէր Բարեկամ 10, երկու Ներքատմուէ
10, Մ. Մուրաթեան 5, Թաթոս 3, Հ. Յովհաննէսեան 5, Ս. Յար-
թինեան 8, Հագար 5, Գ. Մանուկեան 5, Պղ. Աւետիսեան 3:
Գումար 549 Ֆրանք:

ՄՐԳԱՏԱՆԻ ԿԵՂՐ. ԿՈՒՄԵՆՆԻ

1901 թ. սեպտեմբերից մինչև 1902 թ. սեպտեմբ. Միացորդ
Նախորդ տարւանից 32. 22 ուրբի, Օրհորոյնքից 90. 60, Խոտէի-
գէնաներից 40, Վաճառականներից Ա. 20, Վաճառականներից Բ.
119. 50, Գործակատարներից Ա. 40, Գործակատարներից Բ. 54. 50,
Մրհատուտարներից 145. 21, վարձապաններից 8. 40, Սովորողներից
Գ. 40, Սովորողներից Ս. 15, Երգերից 259. 20, Մօսկվայից 100,
Վիճակախաղից 8. 20 Կաղաքամասից 8, Եամիկից 20, Գրքերի
վաճառումից 14. 30, Տէրութից 5, Բեռուց 15, Նոյստապանից
15, Արածանից 276, Արփաշայից 87, Բարդողից 146. 50, Ալի-
նալ 28, Հալալէր 12, Աղասիից 15: Գումար 1626 ո. 33 կօպէկ:

Լ. Պ. ԿԵՂՐ. ԿՈՒՄԵՆՆԻ

ՈՍԿԵՆԱՆՈՒ ԿԵՂՐ. ԿՈՒՄԵՆՆԻ.
Արշախաւանն 354. 75 դահեկան, Սաւուլ 24. 75, Կրակ 33,
Թաթոն և Աղբար խմբերի հետեւեալ անդամներէն 412. 50, Աղբար
եւ Թաթոն 4 ամսական 99, Արաք 3 ամս. 49. 50, Սուգօ 3
ամս. 24. 75, Կրգօ 3 ամս. 49. 50, Գազիկ 2 ամս. 16. 50, Կա-
րապետ 2 ամս. 16. 50, Պիտոն 2 ամս. 16. 50, Վարսակ 4 ամս.
33, Աշոտ 4 ամս. 33, Կօլօ 4 ամս. 33, Երկաթ 2 ամս. 16. 50,
Բարսեղ 3 ամս. 24. 75, ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉԻ Աղբար եւ Թաթոն
խմբերէ 1320 դահ.: Գումար 2145 դահեկան:

ՆԱԿԱՅՆԳՍԵՒ ԿԵՂՐ. ԿՈՒՄԵՆՆԻ

№ 1 300 ուրբի, Չինասէր խ. 3. 60, Դերձակ խմբի
2ՈՐԱՓՈՐԻ ծիւղերից՝ Անխոյեան խմբից՝ Մ. Սնորդ 1. 50, Աշոտ
1. 50, Մ. Մաշայ 0. 90, Դ. Գերի 1. 25, Միքայ. 1. 50, Անդա-
նիկ, Աղբար, Կալ Նիկօ 1. 5, Պ. Հայրնասէր 0. 30, Սնորի
միջոցով հանգանակած՝ Թշաւուց 1. 40, Խ.-ի միջոցով 1. 30,
Ուն 0. 25, Վարսեանակ խ. ամալճարներ 15. 5, խմբի հանգա-
նակած 4. 90, Թշաւուց կաշտը 0. 55, ՆՈՐ քաղաքի Վահր-
կիճ խմբից՝ Արաքօ 1, Հասո 1, Բարի Պոտու 1, Եարա 1,
Աշոտ, Ժերուկ, Ռշտունի, Վազր 50-ական կ., Ատէսի Վիտիճ
խ. 50 ո., Վարէզ խ. 12 ո., Զորավորի Վորդոմ խ. 5 ո.,
Արուեստի խմբի օգրապակետի ուխտարներից 7 ո., Կարոյի
ծեղրով Վշխանակ խ. 40 ո., Աղբարաւոր խ. 25, Սիրսան
խ. 25, Սովխան խ. 30, ՕՏ-ի Վայսակ խ. 20, Մայեօր
խ. 2, Տճեթիկ խ. 10, Սնոր խ. 20, Մօսկան խ. 10, Զու-
լումաթի ծեղրով Վեքրուլ խ. 30, ԳԱՎԹԱՆԱՅԻՐԻ Վահրապետի
խմբի 1092 թւի անաշին քաւասով անդամներից եւ Նէր-
նիցից 10. 70 ո.: Գումար 664 ուրբի 75 կօպէկ:

ՎԻՃԱԳԻ ԿԵՂՐ. ԿՈՒՄԵՆՆԻ

Table with 3 columns: No., Name, Amount. Lists various names and amounts in Armenian script.

Հայրնից 10 դահեկան, եւս 10, Մօսիս 2. 50, Գանա 5, եւս
5, Նէմէսիս 2. 50, Հիորա 35, Կաթ 85, Թաթոն Գայլ 54:
Գումար 910 կէլ, 150 Ֆրանք, 209 դահեկան:

Խմբագրութեան գլխիւ Հեռուեալ Հասցեով՝
Rédaction du «Droschak», Genève (Suisse)